

Socio - Cultural contexts of the tendency towards Feminism in Iran

MahboobehSadat Hoda^{*}, MohammadTaghi KaramiGhahi^{}**

Khalil Mirzaei^{*}**

Abstract

The aim of this research is to discover the socio-cultural contexts of the tendency towards feminism in Iran. The method of grounded theory and the selection of 37 women with purposeful sampling and an emphasis on theoretical saturation, showed real data. The conceptual framework was also taken from interpretive approaches and action theory. Based on the findings, the patriarchal system as a causal condition, discriminatory laws, media representation, gender socialization and the dominance of tradition were discovered as background conditions and constructed anger and constructed awareness were also discovered as intervention or mediating conditions. The central theme or phenomenon is also "tendency towards feminism". Strategies with categories: inaction, strategies for changing the situation and deconstructive strategies and consequences in three categories: abandonment, emergence of the actor and subject were placed on the paradigmatic model. Although the results cannot be generalized, but this possibility has been provided by using the techniques of credibility, reliability, verifiability and adaptability. In addition, the results of this research can be useful in improving the theoretical level

^{*} Ph.D. Candidate of sociology of social issues of Iran, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, m.s_hoda@yahoo.com

^{**} Associate Professor of the Department of Women's Studies, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author), mt.karami@yahoo.com

^{***} Associate Professor of Sociology, Roudhen Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran, mirzaeikhalilr@yahoo.com

Date received: 20/02/2024, Date of acceptance: 01/09/2024

of women's rights, problematization and discovering hidden factors and provide field of interventions and structural reforms.

Keywords: socio – cultural contexts, tendency, feminism, grounded theory.

Introduction

In recent decades, the issue of women's rights has been raised in Iran. The establishment of specialized groups and the production of scientific works indicate the importance of this issue. In addition, the daily and constant use of concepts such as: domination, violence, oppression, inequality, discrimination and the like that, is indicative of the current situation of women. According to research results, the exclusion of women from social activities and the neglect of their rights, needs, interests and demands is a social reality. In recent years, we have seen patriarchal laws and discriminatory behaviors. Women also take actions and reactions to get rid of this situation. This issue can also be seen in the protests and movements of the last two decades in the form of social changes.

Materials & methods

In the context of gender inequalities and discrimination, "feminism" was conceptualized as a protest against neglect, discrimination, violence and the need to achieve equality. Targeted tendencies were formed towards it. Although protests and demands do not have a specific history, it can be claimed that formal and informal education has led to women's intellectual growth and they understand their identity. In the years following the Islamic Revolution in Iran, misogynistic approaches have increased and women have been deprived of equal rights. As a result, with awareness of the current situation, rational tendencies are observed in their behavior and actions, so that women do not give up on their ideas. They want to play their role in all sectors, they suffer from gender inequalities and discrimination, and are dissatisfied with superior-subordinate and domineering relationships. Due to this change in attitude, they tend towards new tendencies and actions to achieve rights. Women's tendency to achieve an equal society is carried out with their activism and agency in the individual and social context and with difficulties. The reality that they do not accept the approaches and concepts of the patriarchal system such as: totalitarianism and authoritarianism and protest against unequal opportunities, exclusive ownership of resources, social exclusion, superior-

subordinate relations, commanding and authoritarian behaviors, absolutism, contradictions and finally gender stereotypes. Dense, coherent and repetitive actions create continuous actions whose effectiveness is not far from being expected. Although the patriarchal system, with its dominating institutions as circles of power, tries to force women to accept and remain silent and to create hegemonic subjects, women still do not stop. This research was conducted with a qualitative approach and grounded theory method. The sample population was selected through purposive sampling from among girls and women who had seen and experienced inequalities, gender discrimination and violence. In-depth interviews and semi-structured questions with 37 samples and the achievement of theoretical saturation, deemed the data sufficient.

Discussion & Result

In this research, 14 core categories and 40 selective codes were obtained. In justice-seeking and committed societies to equal rights with a humanistic and citizen-oriented approach, talking about women's rights and the idea of equality is normal and inevitable. However, in Iran, such an interpretation is not accepted and faces a serious challenge. Women's experience shows that the legislator with biased, weak and ineffective laws, provides the basis for all-round domination and control. Legal protection against discrimination and violence does not allow women to face it rationally and leads to the continuation and consolidation of misogyny. Women's narratives show that the culture of patriarchy is in conflict with moral values and norms, so that the media introduces and institutionalizes discrimination and violence as high cultural elements. Also, women learn the accepted concepts of the patriarchal system through formal and informal education and become Sociable. Men's dominance, control and totalitarianism are evident in education. The goals of gender education are the elimination, isolation, acceptance and submission of women. Tradition also teaches and demands the superiority of men with the help of the pressure of public opinion and by ignoring reason and argument, it causes extremism and excesses. As a result, due to the current violent situation, women cannot show their abilities and capabilities. They do not achieve their needs and goals. They are deprived of equal opportunities and as a result, they become passive and isolated and this issue continues to be reproduced due to the policies of the patriarchal system. As a result, women become angry and resentful. However, due to their extensive connections and relative presence in the fields of employment and

education, they become aware of their needs and learn ways to protest and demand. The approach of social justice, equality and freedom, makes their action. In creating this awareness, some men who think transgender, helping women. Although some women are not able to cope due to ideological dominance, weakness of character, lack of self-confidence, unwillingness, fear of public opinion reaction and stigma, but some others create structural changes with corrective, preventive, saving and transformative strategies. Women tend towards feminism in the sense of eliminating inequalities, discrimination and violence and through action, they are freed from discrimination.

Conclusion

Patriarchy, with its pervasive gender order and normative pressures, increases women's anxiety and sorrow day by day, creating protest and civil disobedience. In addition, access to the facilities of modernity and internal and external communications, creates awareness. This awareness is constructed through interaction. That anger and this awareness, purposefully shape tendency based on changed attitudes. Curiosity and continuity of thought, challenge the existing order and realize gender knowledge. The tendency towards feminism is the central concept. When the affected gender by the pressures, reaches effective awareness, it no longer gives up and regrets. It hopes for a good and bright future. As a result, it takes steps to achieve its goals. Of course, some women are forced to accept and endure the existing conditions for various reasons, but most women try to save themselves and show their individuality with various strategies.

Bibliography

- Abbott, Pamela, Claire Wallace, (1393), *Sociology of Women*, translator: Manijhe Najm Araqi, Tehran, Ney. [in Persian].
- Abolhasan Tanhaaei, Hossein, (1388), *Herbert Bloomer and symbolic interactionism*, Tehran, Bahman Borna. [in Persian].
- Abolhasan Tanhaaei, Hossein, (1391), *Analytical Recognition of Modern Sociological Theoriy in: Modernity in Paths*, Tehran, Bahman Borna. [in Persian].
- Abolhasan Tanhaaei, Hossein, (1394), *Analytical Recognition of Modern Sociological Theoriy in: Recent Modernity*, Tehran, Bahman Borna. [in Persian].
- Abolhasan Tanhaaei, Hossein, (1401), *Theoretical Apparatus of Anselm L. Strauss*, Tehran, Bezangah, [in Persian].

321 Abstract

- Ajzen, I, M, Fishbein, (1977), *Attitude – behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research*. Psychological bulletin, psycnet. apa. org,
- Allport, G. W. (1968), *The Historical Background of Modern Social Psychology*, Gardner Lindzey, Elliot Aronson,
- Aronson, P, (2003) *Feminists Or “Postfeminists, - Gender & Society*, journals, sagepub. com,
- Balvin, Nikola, (2017), *What is gender socialization and why does it matter?* Nikola Balvin is a Knowledge Management Specialist at the Office of Research, United Nations Children's Fund (UNICEF) Press.
- Berkowitz, Leonard, (1372), *Social Psychology*, translators: Mohammad Hossein Farjad, Abbas Mohammadi Asl, Tehran, Asatir. [in Persian].
- Blumer, H. (1969), *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, New Jersey: Prentice Hall, Inc,
- Evans, Alice (2013), *Women can do what men can do: the causes and consequences of growing flexibility in gender divisions of labour in Kitwe, Zambia*, London School of Economics and Political Science (University of London),
- Ezzazi, Shahla, (1383), *Society structure and violence against women*, Faslnameh elmi pajooeshi Refah Ejtemaei, fourth year, number 14, pages 47-84. [in Persian],
- Farahmand, Mahnaz, Maryam Baharlooei, (1401), *strategies of resistance and rethinking: women's experience in the process of gender inequality within the family*, faslnameh Elmi Pajooeshi Toseae Ejtemaei, volume 16, number 3, pages 62-27, [in Persian].
- Farasatkah, Maqsood, (1395), *Qualitative research method in social sciences with emphasis on grounded theory*, Tehran, Agah, [in Persian].
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975), *Belief, Attitude, Intentikn and Behavior: An introduction to Theory and Research*. Out of print, link for access,
- Garossi, Saeideh, (1396), *An introduction to the theories of social psychology with a sociological approach*, Tehran, Jameashenasan, [in Persian],
- Giddens, Anthony, (1374), *Sociology*, translator: Manouchehr Sabouri, Tehran, Ney, [in Persian].
- Gramsci, Antonio, (2023), *Standford Encyclopedia of philosophy*, First published Fri Jan 13,
- Harding, Sandra, (1394), *Feminism and Methodology*, Asal Akhawan, Sara Amirian, Laleh Pasha, Amin Hasuri, Senobar Lijak, Taha Zeynali, Tehran, Praxis, [in Persian].
- Iman, Mohammad Taqi, (1391), *Qualitative Research Methodology*, Tehran, Pajooeshgah Howze va Daneshgah. [in persian].
- Iman, Mohammad Taqi, Mehrangiz Sotoudeh, Halimeh Enayat, Mahrokh Rajabi, (1399), *Production and reproduction of symbolic domination against women in Dehdasht*, Majale Motaleat Ejtemaei Ravanshenakhti zanan, year 18, number 1, pages 7-64. [in Persian].
- Kadivar, Parisa, (1397), *Pardehneshinan Ahde Naseri*, Tehran, Gol Azin, [in Persian].
- LeGates, Marlene, (1401), *Women in their time: the history of feminism in the West*, translator: Niloufar Mahdiyan, Tehran, Ney, [in Persian].

- Mansourfar, Karim, (1374), *Statistical methods*, Tehran, Daneshgah Tehran, [in Persian].
- Mernissi, Fatema, (1380), *Zanan Pardehneshin va Nokhbegan Joshanpoush*, translator: Maliheh Maghazeei, Tehran, Ney, [in Persian].
- Michel, Andree, (1383), *Women's movement "Feminism"*, translator: Homa Zanjani Zadeh, Mashhad, Nika, [in Persian].
- Mill, John Stuart, (1400), *The inferiority of women*, translator: N. Nourizadeh, Tehran, Qasidehsara, [in Persian].
- Mohammadpour, Ahmed, (1389), *Meta method*, Tehran, Jameashenasan, [in Persian].
- Mortazavi, Seyyed Khodayar, Shahindokht Pakzad, (1396), *Explaining women's attitude towards male authoritarianism using Pierre Bourdieu's model*, Pajooheshname Zanan, 8th year, number 3, pages 117-146, [in Persian].
- Moshirzadeh, Homeyra, (1400), *From movement to social theory: the history of two centuries of feminism*, Tehran, Shirazeh, [in Persian].
- Parisi, Laura, (2010), *Feminist Perspectives on Human Rights*, International Studies Association and Oxford University Press, Published in print: 01 March 2010, Published online: 30 November 2017, (Printed in the book: Human Rights, Michael Goodhart, 2022, pp 71_ 91)
- Rawandi, Morteza, (1357), *Social history of Iran*, third volume, Tehran, Amir Kabir. [in Persian].
- Riot Sarcey, Michele, (1390), *History of Feminism*, translator: Abdolwahhab Ahmadi, Tehran, roshangaran va motaleat zanan, [in Persian].
- Ritzer, George, (1381), *Sociological theory in contemporary times*, translator: Mohsen Solasi, Tehran, Elmi. [in Persian].
- Rowbatham, Sheila, (1398), *Women in struggle, feminism and social action*, translator: Heshmatullah Sabbaghi, Tehran, Shirazeh, [in Persian].
- Sadeghi Fasaai, Soheila, (1389), *Domestic violence and women's strategies in facing it*. Majale Barresi Masaale Ejtmaei Iran, Volume 1, Number 1, Pages 107-142, [in Persian].
- Saldana, Johnny, (1399), *Coding Guide for Qualitative Researchers*, Translator: Abdullah Givian, Tehran, Elmi va farhangi, [in Persian].
- Sedaghati Fard, Mojtaba, Tahereh Mirsardo, Roja Abchian Langroudi, (1391), *Investigation of feminism tendencies and its relationship with economic, social and cultural motivations of female students of Islamic Azad University*, Garmsar branch, Faslnameh Jaameashenasi Motaleat Javan, 3rd year, 6th issue, pages 71_90, [in Persian].
- S Rawat, Preeti, (2014), *Patriarchal Beliefs, Women's Empowerment, and General Well-being*, Vikalpa 39, No 2, pp 43_55,
- Strauss, Anselm, Juliet Corbin, (1393), *Principles of Qualitative Research Methodology: Basic Theory - Procedures and Methods*, Translator: Buyuk Mohammadi, Tehran, Pajooheshgah Oloom Ensani va motaleat farhangi. [in Persian].
- Tapia, Claude, (1396), *An introduction to social psychology*, translator: Morteza Kotobi, Tehran, Ney, [in Persian].

323 Abstract

- Tong, Rosemarie, (1396), *Review and Comment: A Comprehensive Introduction to Feminist Theories*, Translator: Manijeh Najm Araqi, Tehran, Ney, [in Persian].
- Touraine, Alain, (1396), *New Paradigm*, translators: Salman Sadeghizadeh, Ahmad Naqibzadeh, Tehran, elmi va farhangi. [in Persian].
- Touraine, Alain, (1400), *Return of the Activist: Social Theory in the Post-Industrial Society*, Translator: Salman Sadeghizadeh, Tehran, Sales. [in Persian].
- Tracy, Sarah J., (1394), *Qualitative research methods*, translators: Hossein Khanifer and Tahereh Moniri Sharif, Tehran, ketab Mehrban Nashr, [in Persian].
- Vaziri, S, (1391), *Getting to know the history of girls' schools in Iran from 1280 to 1317*, Tehran, Mojtama Farhangi Amoozeshi Kooshesh, [in Persian].
- Zokaaei, Mohammad Saeed, (1399), *The Art of Conducting Qualitative Research: From Problem Finding to Writing*, Tehran, Aghah. [in Persian].

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به فمینیسم در ایران

محبوبه سادات هدی*

محمدتقی کرمی قهی**، خلیل میرزایی***

چکیده

هدف این پژوهش کشف زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به فمینیسم در ایران است. روش‌گرند تئوری و انتخاب ۳۷ زن با نمونه‌گیری هدفمند و با تأکید بر اشباع نظری، داده‌های واقعی را به دست داد. چهارچوب مفهومی نیز از رویکردهای تفسیری و نظریه‌کنش‌اخذ شد. بر اساس یافته‌ها، نظام مردسالاری به عنوان شرط علی، قوانین تبعیض‌آمیز، بازنمایی رسانه، جامعه‌پذیری جنسیتی و استیلای سنت، به عنوان شرط زمینه‌ای و خشم برساخته و آگاهی برساخته نیز به عنوان شرط مداخله‌ای یا واسطه‌ای کشف شدند. مضمون محوری یا پدیده مرکزی نیز، "گرایش به فمینیسم" است. استراتژی‌ها با مقولات: بی‌کنشی، راهبردهای تغییر وضعیت و راهبردهای ساختارشکنانه و همچنین پیامدها نیز در سه مقوله: ره‌اشدگی، ظهور کنشگر و ظهور سوژه، بر روی مدل پارادایمی قرار گرفتند. هر چند نتایج، قابل تعمیم نیست، لیکن با استفاده از تکنیک‌های باورپذیری، اطمینان‌پذیری، تأیید‌پذیری و انطباق‌پذیری، این امکان تا حد مطلوبی فراهم شده است. علاوه بر آن، نتایج این پژوهش، می‌تواند در ارتقاء سطح نظری حقوق زنان، مسأله‌شناسی و کشف عوامل پنهان مفید باشد و زمینه مداخلات و اصلاحات ساختاری را فراهم نماید.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران،
m.s_hoda@yahoo.com

** دانشیار گروه مطالعات زنان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده
مسئول)، mt.karami@yahoo.com

*** دانشیار جامعه‌شناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران، mirzaeikhalilr@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۱

کلیدواژه‌ها: زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی، گرایش، فمینیسم، نظریه زمینه‌ای.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در طول تاریخ بشر زنان تحت نام‌لایمات هنجاری و تبعیض‌های جنسیتی قرار داشتند. نادیده‌انگاری حقوق فردی و اجتماعی رویه مرسوم و مورد مطالبه مردان بود. تبعیض‌های قراردادی بر مبنای حذف هویت و موجودیت زنان، برابری حقوق را به مسلخ می‌برد. در فلسفه سیاسی غرب، موجودیت زن نه تنها محلی از اعراب نداشت، بلکه بر تبعیت و تسلیم محض در برابر نظام سلطه، تأکید می‌شد (میل، ۱۴۰۰). زنان در شرایط تهدید و تخریب انسانیت، در فراز و نشیب‌های آکنده از شورانگیزی برای دستیابی به حقوق مسلم خویش و در مواجهه با ضوابط و قوانین ساختگی استراتژیست‌های نظام مردسالار، برای دستیابی به حداقل‌ها تلاش می‌کردند. لزوم رفع تبعیض‌ها در برخورداری از فرصت‌ها و خشونت‌های فراگیر، زیرساخت اندیشه اعتراضی و اقدامات زنان بود. پتانسیل آزادی‌های فردی، رونمایی از عقل‌کارساز، درک و پذیرش بی‌اعتباری قراردادهای جنسیتی، آشفتگی‌ها در سطوح گوناگون و در نهایت تلاطم در نظم موجود، بستر اقدامات زنان را فراهم و موتور محرکه‌ای برای کنشگری آنان شد، هر چند به دلیل مقاومت مردان و ایجاد موانع، اغلب نتایج، مطلوب و لذتبخش نبود لیکن زمینه‌ساز تحولات بعدی گردید. در چنین ساختار پر تنش، زنان توانستند با مشارکت نسبی در امر اجتماعی، موجودیت خود را مبتنی بر اراده و استقلال، عینیت بخشند. در این میانه، واژه "فمینیسم" به معنای اعتراض به نادیده‌انگاری‌ها، تبعیض‌ها و خشونت‌ها و لزوم برخورداری از برابری، طرح، مفهوم‌سازی و مورد بحث قرار گرفت و گرایش‌ات هدفمند نسبت به آن شکل گرفت. هر چند اعتراضات و مطالبه‌گری‌ها، تاریخ مشخص ندارد و می‌توان ادعا کرد به میزان رشد عقلی در بستر آموزش و ترویج اندیشه‌رهایی، استقلال در هویت و موجودیت زنان با موضوع برابری دو جنس، مطرح و منجر به تدوین آثار انتقادی در سده‌های بعدی شد (سارسه، ۱۳۹۰).

در ایران گذشته، افکار عمومی، زنان را ضعیف، ناتوان و در نتیجه وابسته قلمداد می‌کرد، نقش‌آزایی با هدف تمتع جنسی مردان و فرزندآوری، از بلندگوی نظام مردسالاری، فراخوانی تحمیلی و با القاء کلیشه‌های جنسیتی بازتولید می‌شد. نظام مذکور برای تحقیر، انزوا و حصر زنان، از آنان سوژه تسلیم ساخته بود، زیست فردی و اجتماعی زنان به گونه‌ای بود که به‌طور افراطی، سلطه همه جانبه مردان و تبعیض و خشونت را از الزامات

حیات خود می‌پنداشت (راوندی، ۱۳۵۷). هر چند در پاره‌ای از موارد و مواقع، آزرده‌گی ناشی از خشم و افسوس، وجود آنها را ملامت از رنج و عذاب کرده بود، لیکن براساس آموزه‌های سنت و فرهنگ دینی، سعادت خود را در تحمل وضع موجود می‌دانست و زنان را به پذیرش و نهادینه‌سازی این اندیشه، متقاعد کرده، تاب‌آوری آنان را می‌افزود و این چرخه معیوب همچنان ادامه داشت و در بنا و بستر اجتماعی و فرهنگی، بر ساخت می‌شد.

در دوران منتهی به حکومت قاجار، مستوریت، پرده‌نشینی و پنهان نگاه داشتن زنان، امری لازم و واجب بود. آنها هیچگاه نباید دیده و شنیده می‌شدند، لیکن با ایجاد فضای باز در عصر قاجار، زنان تا حدودی در عرصه‌های اجتماعی حاضر شدند، هر چند در فرآیند امور سیاسی، ابزاری برای پیشبرد مقاصد و مصالح مردان در حرفه سیاست بودند. (کدیور، ۱۳۹۷). هر چند تاریخ دقیقی در پیدایش گفتمان آزادی‌خواهی و برابری‌طلبی متصور نیست، لیکن بر اساس دوگانه‌های هستی‌شناسی جبر و اختیار، شاهد مواجهه و مقابله فردی زنان با نابرابری‌ها و رؤیای آزادی و گرایش به سوی رهایی هستیم، رؤیایی که زیرساخت تلاش و مبارزه برای تحقق زندگی مفید و جهانی بدون تبعیض و نابرابری را مهیا ساخته و دستیابی به استقلال، آزادی و هویت‌یابی در روزمرگی‌ها را به تصویر می‌کشد.

در دهه‌های اخیر در ایران نیز شاهد طرح بحث حقوق زنان هستیم. تشکیل گروه‌های تخصصی و تولید آثار علمی، بیانگر مسأله‌مند بودن این موضوع است. علاوه بر این کاربرد روزمره مفاهیمی مانند: سلطه، خشونت، ظلم، ستم، نابرابری، تبعیض، استبداد و مشابه آن، گویای اکنونیت فردی و اجتماعی زنان است. بر اساس مستندات پژوهشی، حذف و طرد زنان از فضای اجتماعی و نادیده انگاری حقوق، نیازها، علائق، مطالبات و هر آنچه که زنان را به مثابه موجود انسانی متعین می‌سازد، به عنوان واقعیت اجتماعی در حال حاضر، یک رویه مرسوم بدون امکان مقابله و چانه‌زنی است. در سال‌های اخیر شاهد قوانین و رفتارهای تبعیض‌آمیز نسبت به زنان و واکنش‌ها و کنشگری‌های جسته و گریخته آنان برای رهایی از چنین وضعیتی هستیم، این موضوع را می‌توان در اعتراضات و جنبش‌های دو دهه اخیر در قالب تغییرات اجتماعی مشاهده کرد.

در یک برش واکاوانه، شواهد قبل از انقلاب، روایت‌گر تأسیس انجمن‌ها، مدارس نوین و انتشار مجلات و روزنامه‌ها در مواجهه با ممنوعیت‌ها و محدودیت‌هاست، لیکن حضور چشمگیر زنان بعد از دهه ۱۳۴۰، هدفمندی مبارزه با گفتمان سلطه در قالب فمینیسم را نشان می‌دهد. با وقوع انقلاب اسلامی و حضور گسترده زنان در برهه‌های قبل و بعد از آن

و همچنین در دوران جنگ، حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی به عنوان یکی از مصادیق برابری، مطرح و فراگیر شد، به این امید که بعد از آن می‌توانند بدون هیچ ممانعتی به فعالیت اجتماعی بپردازند. هر چند کنشگری آنها در عرصه‌های گوناگون در روزهای منتهی به انقلاب، به ظاهر با هدف تحقق استقلال، آزادی و برابری بود، لیکن استفاده ابزاری از زنان برای پیشبرد مراحل وقوع انقلاب، محتمل‌تر است، این ادعا از نتایج پژوهش‌های گوناگون در باره وضعیت زیست زنان در دهه‌های اخیر، به دست آمده است. به موازات آن در سال‌های پس از انقلاب، شاهد طرح بحث برابری حقوق و لزوم رفع تبعیض‌ها و خشونت‌ها علیه زنان در سطح خرد و کلان هستیم، گرایشاتی عقلانی که در رفتار و عمل زنان و برخی گروه‌های مطالبه‌گر مشاهده می‌شود، به‌طوری که به عقب نشینی از مواضع خود، رضایت نمی‌دهند. آنها می‌خواهند در همه بخش‌ها به ایفای نقش واقعی خود بپردازند، از نابرابری‌ها و تبعیض‌های جنسیتی، رنج می‌برند، از قرارگیری در روابط عمودی و سلطه‌آمیز، ناخرسندند، در نتیجه این تغییر نگرش، آنها را به سوی گرایش‌ها و اقدامات جدید برای دستیابی به حقوق متمایل کرده است. در این مقاله، "گرایش به فمینیسم" به عنوان یک پیش فرض در نظر گرفته شده و هدف این است که با مطالعه میدان پژوهش، زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی آن کشف گردد.

۲. مرور مفاهیم پژوهش

فمینیسم، اندیشه‌ای رهایی‌بخش در مواجهه با نابرابری‌ها، سهمیه بندی‌های جنسیتی، تحدید، حذف، طرد فراگیر و در یک کلام تضييع حقوق زنان است، رویکردی که برای ستاندن حقوق بدیهی و انسانی زنان، با مردسالاری و سلطه‌های مردانه مبارزه می‌کند. فمینیسم یک رویکرد نظری با مفروضات زیر است: پدرسالاری یا سلطه مرد وجود دارد، نقش و ارزش زن به طور غیرمنصفانه‌ای کاهش می‌یابد و تغییر برای دستیابی به حقوق برابر، بهتر از وضع موجود است. کانون توجه فمینیسم مانند دیگر پارادایم‌های انتقادی متمرکز بر آزادی و رهایی است و هدفش این است که یک گروه به حاشیه رانده شده را از شرایط ظالمانه موجود در خانواده، سازمان و به طور کلی جامعه، رهایی بخشد (تریسی، ۱۳۹۴، ۱۳۴). جایگاه‌های فرودست برای زنان تعیین و در قانون تصریح می‌شود، به نحوی که آنان از ورود به فضای عمومی برای رشد و پیشرفت منع می‌گردند. در نتیجه مفهومی به اسم تحرک عمودی و موفقیت برای زنان متصور نیست. این امر در عرف نیز مورد پذیرش

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۲۹

است (تانگ، ۱۳۹۶، ۱۷_۱۶). فمینیسم به عنوان یک جنبش اعتراضی، هر جا که زنان تحت انقیاد بوده‌اند، شکل گرفته، زیرا به جایگاه فاقد قدرت و اعتبار زنان و قدرت تام و سلطه مردان، معترض است. (ریتزر، ۱۳۸۱، ۴۶۴_۴۶۱).

گرایش نیز، وابسته به مفهوم نگرش است. گرایش به معنای تمایل به کنش، مبتنی بر نگرش یا همان عناصر فکری و ذهنی است (فیشبین و آیزن، ۱۹۷۵). هر چند گرایش نسبت به نگرش، تأخر زمانی دارد، لیکن هر دو در کنش معنایی می‌شود. نگرش‌ها بر زندگی روزمره کنشگر احاطه دارد و خود را در ترکیبی منطقی با تجارب و احساسات، به شکل گرایش نمایان می‌سازد (تاپیا، ۱۳۹۶).

۳. پژوهش‌های پیشین

تاکنون مطالعات بسیاری در حوزه زنان با نگاه آسیب‌شناسی، هشدار، انتقادی و تطبیقی _ تاریخی و با ساختار بنیادی و کاربردی انجام شده، این پژوهش‌ها با تمرکز بر جنسیت و با هدف کشف، توصیف، تحلیل، دستیابی به مجهولات، پاسخ به کنجکاوی‌ها و فربه شدن حوزه نظری و همچنین ارائه راهکارهای اجرایی صورت‌بندی شده است. اغلب مطالعات با روش کیفی برای کشف داده‌های واقعی و بیانگر واقعیات موجود در زیست روزمره و رشد آگاهی زنان است. مقایسه مطالعه صادقی فسائی و فرهمند در بازه زمانی ۱۲ ساله، نشان دهنده خروج از وضعیت انفعال در پی آگاهی و دانش جنسیتی است. همچنین مطالعات اخیر، در باب اقدامات و راهبردهای زنان گویای تغییر در نگرش‌ها و گرایش‌ها است. هر چند مطالعات اندکی مشابه با این مقاله، پژوهیده شده و از این نظر پیشینه و ادبیات موضوع بسیار محدود است، لیکن تلاش شده مقالات داخلی و خارجی که مفاهیم فمینیسم و یا گرایش‌ها جنسیتی را در خود دارد، گزیده شود:

جدول ۱. گزارش پژوهش‌های پیشین

شهلا اعزازی، ۱۳۸۳، ساختار جامعه و خشونت علیه زنان، روش: کتابخانه‌ای، هدف: مطالعه ساختار قدرت و تأثیرات آن در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی، یافته‌ها: نابرابری قدرت در ساختار نظام مردسالاری، عامل خشونت‌ورزی و سیاستگذاری‌های سوگیرانه است. تولید محتوای نظری به دلیل سوگیری علیه زنان، نمی‌تواند برای کشف، تحلیل و تبیین عوامل بروز ساختاری مردسالاری مفید باشد و در نتیجه فضای پژوهش را به انحراف می‌کشاند. نتایج این مطالعه، از فسادهای ساختاری روندایی می‌کند و راه توجیهات سوگیرانه مبنی بر نقش عوامل فردی در بروز خشونت را می‌بندد.
سهیلا صادقی فسائی، ۱۳۸۹، خشونت خانگی و استراتژی‌های زنان در مواجهه با آن، روش: پدیدارشناسی،

هدف: توصیف و تفسیر درک زنان از خشونت‌های خانگی و راهبردهای مواجهه با آن، یافته‌ها: خشونت علیه زنان یک امر عمومی و برآمده از رویه‌های فرهنگی و اجتماعی و مبتنی بر اندیشه فروتری زنان است. عوامل خشونت‌ساز و کشف مقولات: مدارا، مقاومت، مقابله به مثل، شکایت، محرومیت مرد از روابط زناشویی، پناه بردن به مکان‌های زیارتی، قهر و طلاق به عنوان استراتژی، از نتایج است. این مطالعه، ضمن کشف بستر خشونت، کنشگری زنان در اعتراض به وضع موجود را به تصویر می‌کشد.
مجتبی صدافتی‌فرد، ۱۳۹۱، بررسی گرایش‌های فمینیستی و رابطه‌ی آن با انگیزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، روش: پیمایش هدف: مطالعه میزان گرایش به فمینیسم، یافته‌ها: میزان گرایش فمینیستی در نمونه‌ی مورد مطالعه در سطح متوسط رو به بالا و در میان دانشجویان علوم انسانی بیش از فنی و مهندسی است. اعتراض به نابرابری جنسیتی در خانواده، قوانین و مزایای اقتصادی و محدود کردن زنان به نقش خانه داری در سطح متوسط رو به بالا بدست آمد و در نهایت رابطه میان انگیزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و گرایش فمینیستی تألیف شد، انگیزه اقتصادی با کمترین شدت و انگیزه فرهنگی با بیشترین شدت.
سید خدایار مرتضوی و شهیندخت پاکزاد، ۱۳۹۶، تبیین نگرش زنان نسبت به اقتدارگرایی مردانه، روش: کیفی، هدف: ارزیابی زنان متعلق به خانواده‌های مردسالار از زندگی مشترک و نگاه به نظام حاکم بر آن، یافته‌ها: زنان با تمکین رضایت‌مندانه در میدان مردسالاری در تقویت و تثبیت آن مشارکت دارند. پذیرش قوانین مردسالاری، خو گرفتن تدریجی به اقتدار مردانه، خودسانسوری، تلاش برای بقا در میدان، عدم مبارزه آشکار و بازتولید فرهنگ مردسالاری، از نتایج پذیرش چنین موقعیتی است.
محبتی ایمان و همکاران، ۱۳۹۹، تولید و بازتولید سلطه نمادین علیه زنان در دهشت، روش: مردنگاری انتقادی، هدف: مطالعه نحوه تولید و بازتولید سلطه نمادین علیه زنان در سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی، یافته‌ها: جامعه‌پذیری جنسیتی، مانع توانمندسازی زنان می‌شود. سلطه نمادین علیه زنان از ساختار اجتماعی پدرسالاری و کلیشه‌های جنسیتی متأثر از آن بر ساخته شده، در تعاملات فردی: خودسانسوری، خودبنداره منفی و تمرکز بر مدیریت بدن، در تعاملات خانوادگی: تجربه زیسته ازدواج، کنترل، اعتبار اجتماعی و تقسیم کار خانگی و در تعاملات اجتماعی: طرد اجتماعی زنان و تبعیض تحصیلی و شغلی تداعی می‌گردد. شبکه مضمونی بازتولید سلطه نمادین در سه تم سازمان دهنده پذیرش سلطه، موانع ساختاری سلطه و حاشیه نشینی فرهنگی زنان، مشخص و عصبیت‌های عشیره ای و پدرسالاری تاریخی نیز در تولید و بازتولید سلطه نمادین علیه زنان، به عنوان مقوله هسته شناخته شد.
مهناز فرمند، ۱۴۰۱، استراتژی‌های مقاومت و بازاندیشی: تجربه زنان در فرآیند نابرابری جنسیتی درون خانواده، روش: گزند تئوری، هدف: چگونگی مواجهه زنان در برابر نابرابری‌های جنسیتی و وضعیت نابینجار خود، یافته‌ها: تبعیض و نابرابری در خانواده‌ها، زندگی روزمره دختران را دشوار کرده و عادت و اره‌های: زیر بار ظلم نرفتن، مقاومت، اعتراض و اثبات خود را می‌آفریند، کنشگری زنان بر اساس عقل و آگاهی، اقدامی از درون برای تغییر بیرونی و راهی به سوی رهایی از وضعیت نامطلوب است.
پاملا ارونسون، ۲۰۰۳، فمینیسم یا پسا فمینیسم: نگرش زنان جوان در باره فمینیسم و روابط جنسیتی، روش: گزند تئوری، هدف: کشف زمینه‌های نگرش به فمینیسم در بین زنان، یافته‌ها: پیشینه نژادی، طبقه اجتماعی خانواده، تجربه زیسته زنان و مقایسه نسلی بین خود و مادران، آنان را از تبعیض‌ها و خشونت‌ها آگاه و مطالبه‌گر کرده‌است. اهداف فمینیسم مورد وفاق زنان است و بر مواضع خود در دفاع از برابری حقوق و لزوم رفع بی‌عدالتی‌ها و نابرابری‌ها در دستیابی به فرصت‌ها پافشاری می‌کنند.
اوانس، الیس، ۲۰۱۳، علل و پیامدهای انعطاف پذیری در تقسیم کار جنسیتی، روش: کیفی، هدف: کشف زمینه ورود زنان به بازار کار و اشتغال: توجه به حقوق زنان با دلایل دیگر، یافته‌ها: نیاز اقتصادی، مشارکت زنان در بازار کار را موجب می‌شود، این تعامل، از فضای اشتغال، تبعیض زدایی و تأثیر کلیشه‌ها را کم‌رنگ می‌کند. ایفای نقش زنان در فضای اجتماعی، نظام مردسالار را به قواعد برابری آشنا و ملزم می‌سازد و در نتیجه زمینه تقابل با نابرابری‌ها و تبعیض‌ها فراهم می‌شود، نتیجه ای پیش بینی نشده در تعارض با اهداف نظام مردسالاری.
پرتی، اس. راوات در سال ۲۰۱۴، باورهای مردسالاری، توانمندسازی زنان و رفاه عمومی، روش: کیفی، هدف: مطالعه زمینه‌های مقابله زنان با نظام مردسالاری، یافته‌ها: نظام مردسالاری به عنوان یک سازه اجتماعی، درصدد قدرت‌زدایی از زنان است و با کاربرد کلیشه‌های جنسیتی، روابط نابرابر قدرت را تقویت و تثبیت می‌کند، لیکن بستر آموزش، به عنوان عامل توانمندساز، زنان را آگاه و مطالبه‌گر می‌کند، هر چند ویژگی‌های شخصیتی نیز کمک‌کننده است. فمینیسم در این فضا، نقش عمده ای بر آگاهی زنان دارد. بر اساس نتایج، تحصیلات تأثیر چندانی در رشد فکری زنان ندارد.

۴. مرور نظری و چهارچوب مفهومی

برای تدوین چهارچوب مفهومی و برگرفتن مفاهیم جهت سؤالات مصاحبه، برخی رویکردهای تفسیری، کنش متقابل و همچنین دیدگاه تلفیقی، مرور شده‌اند که به آنها اشاره می‌شود:

نظریه فرادستی اجتماعی (social dominance theory)، سلسله مراتب را با توجه به نابرابری‌ها و تبعیض‌های جنسیتی تحلیل و ساز و کار اجتماعی را بر اساس دو طبقه برخوردار از امکانات و منابع و محروم از آن، توصیف می‌کند، در نتیجه پایگاه و منزلت اجتماعی، بر اساس رابطه عمودی شکل می‌گیرد و استمرار در این رویه، به تثبیت آن کمک می‌کند. شخصیت‌های قدرت‌طلب در تصاحب بلامنازع منابع، با ایجاد ممنوعیت و محدودیت در برخورداری دیگران، نقش فاعلیت دارند. مفهوم اصلی در این مفصل‌بندی، جنسیت و کلیشه‌های جنسیتی با محتوای تحقیر و زن‌زدودگی است، زنان نیز با پذیرش فرومایگی در سلسله مراتب اجتماعی، در بازتولید روابط سلطه و تثبیت اقتدارگرایی مردان، نقش مهمی دارند (گروسی، ۱۳۹۶).

در نگاه اندیشه‌ورز مارکس نیز قشربندی اجتماعی از پیامدهای مالکیت است زیرا اعتبار اجتماعی به واسطه کسب درآمد را موجب می‌شود. به خدمت‌گیری گروه فرودست توسط صاحبان وسایل تولید، فرآیند سلطه را ایجاد و منجر به سودآوری شده، نابرابری‌ها را شکل داده و استمرار می‌بخشد. در نظام‌های مردسالار، مردان با در اختیار داشتن ثروت و جایگاه‌های اجتماعی، صاحبان قدرت و توزیع‌کننده آن به گروه‌های زیردست هستند. کار خانگی با فاعلیت زنان، صرفاً برای مصرف روزانه است و هیچ ارزش افزوده‌ای ایجاد نمی‌کند. عدم درآمدزایی کار خانگی در ظاهر و وابستگی مالی زنان به مردان برای تأمین نیازهای شخصی، رابطه عمودی را می‌سازد. در فضای اجتماعی نیز به دلیل در اختیار داشتن سطوح بالای اداری و سازمانی توسط مردان، این رابطه عمودی در قالب دو طبقه اجتماعی، همچنان ادامه دارد (گیدنز، ۱۳۷۴).

با ایجاد چنین بستری، فضای زیست، آلوده به حصر اجتماعی (social exclusion) به معنای عملیاتی سازی تبعیض جنسیتی می‌گردد، به بیان فرانک پارکین، مالکیت و کنترل منابع و همچنین تعیین نوع و میزان دسترسی اقشار فرودست، در انحصار مردان است. این گروه با استراتژی طرد (exclusion) امتیازات و امکانات را انحصاری و روابط سلطه را

بازتولید می‌کند (گیدنز، ۱۳۷۴). علاوه بر آن با ایجاد میزانی از رضایت در گروه مغلوب، این رابطه برقرار می‌ماند.

آنتونیو گرامشی با طرح مفهوم هژمونی (hegemony) به معنای سلطه همه جانبه، معتقد است برای تسلط گروه یا طبقه‌ای بر گروه یا طبقه دیگر، باید میزانی از رضایت توسط سلطه‌پذیر حاصل شود تا این رابطه ماندگار بماند (گرامشی، ۲۰۲۳). عدم تعیین‌پذیری مفصل بندی‌ها به معنای پاره پاره بودن روابط بین مردان و زنان، زمینه ساز سلطه فرهنگی است. گاهی زنان در شرایطی قرار می‌گیرند که نمی‌توانند وضع موجود را تغییر دهند، لذا تسلیم شرایط موجود می‌شوند، آن را به دیگران نیز توصیه می‌کنند.

گیدنز در ادامه مباحث خود به مفهوم جنسیت و نقش آن در امکان و میزان دسترسی به فرصت‌ها، ثروت‌ها، دارایی‌ها و به طور کلی کالاهای مادی و فرهنگی، اذعان دارد و آن را زمینه‌ساز نابرابری و تبعیض می‌داند. لیکن در نظریه ساختاریابی (theory of structuring)، تلفیق کنش و ساختار و دیالکتیک بین این دو را نیز مطرح می‌کند. کنش بر اساس عقل و خرد و متأثر از ساختارها، از کنشگران خلاق، سر می‌زند. عاملیت از طریق ارتباطات گسترده، به درک عمیقی از خود، نیازها و موقعیت کنونی‌اش می‌رسد، این آگاهی، پتانسیل کنش را در او ایجاد می‌کند، به محض تحقق بستر مناسب، اقدام مقتضی انجام و ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به چالش کشیده می‌شود (گیدنز، ۱۳۷۴).

بر اساس روایات تاریخی، زنان همیشه شاهد نابرابری‌ها و تبعیض‌های جنسیتی بودند. در دوران ماقبل تجدد به بیان ماکس وبر، مفاهیم سنت بر افکار و رفتار، حاکمیت تمام عیار داشت و مواجهه اعتراضی با آن، موجب واکنش تهدیدآمیز افکار عمومی بود. افراط در این زمینه، نظم موجود را از چنان تقدسی برخوردار می‌کرد که امکان دخل و تصرف و تغییر و بازاندیشی (reflexivity) در آن، امری محال بود (مشیرزاده، ۱۴۰۰). در دوران جدید نیز فرادستان با تصاحب عرصه عمومی، از فرصت‌ها و امکانات برخوردار و زنان را بی بهره گذارده‌اند. لیکن در این آشفته بازار، عنصر آگاهی در بستر تجددگرایی، نقش مهمی در ساخت‌یابی هویت کنشگرانه زنان و ظهور اعتراضات و اقدامات دارد. قالب ایدئولوژیکی _ فرهنگی تجددگرایی، در مخالفت با رویه‌های دستوری، آمرانه و مطلق انگاری‌ها، شکل هرم گونه روابط اجتماعی را نادیده می‌گیرد و امکان مداخله و مشارکت برای همگان را فراهم

می‌سازد. مدرنیسم بر انسان‌مداری، فردیت و عقلانیت و در تضاد با تسلیم و انقیاد استوار است. در نتیجه شاهد حضور زنان و فاعلیت آنان در تغییر ساختار قدرت هستیم.

آلن تورن معتقد است کنشگران، سوژه‌هایی هستند که هدفمندانه برای دستیابی به حقوق خود کنش می‌کنند. در عصر مدرن، کنش‌ها بر اساس قالب و نظام اجتماعی صورت می‌گرفت، لیکن امروزه در دوران پسا مدرن، کنشگر، هویت مستقل خود را به رخ می‌کشد و سوژه را ظهور می‌دهد (تورن، ۱۳۹۶). در نتیجه امروزه باید به جای مطالعه نظم اجتماعی، تغییرات اجتماعی مورد مطالعه قرار گیرد. امروزه گفتمان مسلط، هنجارهای مبتنی بر منافع جامعه است. از نظر تورن اقشار ضعیف و عمدتاً زنان در نقش سوژه، قدرت زیادی در ایجاد تغییرات اجتماعی دارند. به نظر او در عصر مدرن، رویکرد ایدئولوژیک بر تمام گفتمان‌ها، حاکم بود و از طریق جامعه‌پذیری، به مخاطب القاء می‌شد، لیکن امروزه زنان بدون پذیرش و تأیید چنین رویکردی، با اختیار، اراده، آزادی، فردیت و هدفمندی، هویت و استقلال خود را ظهور می‌دهند (تورن، ۱۴۰۰).

هربرت بلومر نیز از جامعه‌شناسان تفسیری معتقد به هم‌افزودگی کنش‌های فردی و تجلی کنش پیوسته است. او معتقد است اهداف، آمال و آرزوهای مشابه، کنشگران را به هم متصل کرده، زمینه استمرار کنش را فراهم می‌کند. هم‌کنشی مبتنی بر وجدان جمعی و درک مشترک نیز، کنش پیوسته را رقم زده، زمینه تغییرات را فراهم می‌سازد (تنهایی، ۱۳۹۱). کنشگران در قدمی پیشتر، در اعتراض به ساختار قدرت و برای اصلاح احتمالی آن، سوژگی را ظهور می‌دهند، لیکن نظام سلطه برای حفظ موقعیت خود، با تغییرات سطحی تلاش می‌کند تا حد بسیار اندکی، امکان برخورداری از فرصت‌ها و تحرک عمودی را برای فرودستان فراهم کند، لیکن همچنان با ساختارهای متصلب، اهداف خود را نشانه می‌رود (تنهایی، ۱۳۹۴).

به طور کلی نگرش، مجموعه‌ای از باورها، اعتقادات و ته‌نشست‌های فکری و پتانسیلی برای گرایش‌ها و کنش‌هاست، با جامعه‌پذیری آموخته و در بستر ارتباطات و تعاملات، ماندگار می‌شود، زنان در بنا و بستر اجتماعی، تحت روابط سلطه قرار دارند و در جایگاه فرودستان اجتماعی، فرمانبر نهاد قدرت هستند. لیکن تحت شرایط انضمامی، نسبت به وضع موجود خود آگاه و به سوی تغییر گرایش پیدا می‌کنند.

گرایش زنان به سوی جامعه برابر با عاملیت آنان در حوزه فردی و اجتماعی با فراز و نشیب رخ خواهد داد. واقعیتی که با تغییرات نگرشی و درک انگاره‌های نظام مردسالاری

همچون: تمامیت‌خواهی و اقتدارگرایی، فرصت‌های نابرابر، تصاحب منابع، روابط فرادستی _ فرودستی، رویه‌های دستوری و آمرانه، مطلق‌انگاری‌ها، تضادها و کلیشه‌های جنسیتی و در نتیجه حصر اجتماعی، رنج روحی ناشی از فشار سلطه، تحقیرها و عقب ماندگی و انزوا برای زنان، آنان را برای تغییر و اصلاح به حرکت وامی‌دارد. هم‌افزایی کنشهای فردی، کنشهای پیوسته را می‌سازد که اثربخشی آن دور از انتظار نیست، هر چند نهاد قدرت نیز در ایجاد و تقویت ساختارهای متصلب، اقداماتی انجام خواهد داد.

۵. روش پژوهش

طرح حاضر با رویکرد کیفی و بر اساس نسخه سیستماتیک گزندتئوری با هدف کشف شرایط علی، زمینه‌ای و واسطه‌ای در معنای ساختار و همچنین پدیده مرکزی و استراتژی‌ها و پیامدها اجرا شد. جامعه آماری، دختران و زنانی بودند که تجربه و درک زیسته‌ای از نابرابری، تبعیض جنسیتی و خشونت مبتنی بر روابط فرادستی _ فرودستی داشته و زیست فردی و اجتماعی آنها تحت فرمان، کنترل و قدرت مردانه قرار داشت، همچنین آنانی که شاهد ظلم، ستم و خشونت نسبت به دیگر زنان و تبلیغ و تصریح نابرابری‌ها، تبعیض‌ها و خشونت‌ها در محیط پیرامون خود بودند. انتخاب ۳۷ زن با نمونه‌گیری هدفمند (targeted sampling) و در مراجعه مستقیم به مراکز دادگاهی، مشاوره و فضای عمومی، فرآیند مصاحبه عمیق با سؤالات نیمه ساخت‌یافته را فراهم کرد. کشف واقعیت و داده‌های گوناگون برای پربارتر شدن نظریه، با انتخاب نمونه‌های متنوع و تأکید بر نمونه‌گیری نظری (Theoretical sampling)، مورد توجه بود. حساسیت نظری با غور در مصاحبه‌ها و واکاوی و بازاندیشی داده‌ها با سؤالات: کی، کجا، کی، چرا، چگونه و...، به دست آمد. کار مصاحبه‌ها با رسیدن به اشباع نظری (theoretical saturation) پایان یافت و نظریه به دست آمده بر روی مدل پارادایمی قرار گرفت. در پایان با اتکاء به یافته‌های تحقیق، دانش علمی، تجربه عملی و حضور طولانی مدت محقق در میدان و با راستی آزمایی، باورپذیری (believability) حاصل شد. در سراسر فرآیند گردآوری داده‌ها، پژوهش‌گر، سؤالات خود را با نمونه‌ها دائماً به اشتراک گذارده و از این طریق، اطمینان‌پذیری (reliability) نیز به دست آمد. همچنین جداول داده‌ها و کدهای ۳ مصاحبه، در اختیار دو تن از اساتید قرار گرفت، پس از انجام اصلاحات بر اساس نظرات و پیشنهادات داوران، با دست یافتن به یک میان‌ذهنیت، اطمینان خاطر از صحت کدها و مقولات، تأییدپذیری (verifiability) نیز حاصل شد. می‌توان ادعا

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۳۵

کرد بر اساس فهم درونی (internal understanding) و توصیف مناسب و ضخیم (thick & appropriate description) از موقعیت، نتایج تحقیق تا حد زیادی و نه صددرصد، قابلیت انتقال‌پذیری (portability) به جمعیت‌های دیگر را نیز دارد. در پایان این بخش، حداکثر سن مصاحبه شوندگان ۶۲ و حداقل ۲۸ سال بود. ۳ نفر دیپلم، ۲ نفر فوق دیپلم، ۸ نفر لیسانس، ۱۷ نفر فوق لیسانس و ۷ نفر در مقطع دکترا بودند. ۱۶ نفر خانه دار، ۱۶ نفر شاغل و ۵ نفر بازنشسته و در نهایت ۱۳ نفر مجرد و ۲۴ نفر متأهل و همه نمونه ها ساکن تهران بودند.

۶. یافته‌ها

در فرآیند کدگذاری، مقولات زیر به دست آمد:

جدول ۲. مقولات هسته و کدهای گزینشی

مقولات هسته	کدهای گزینشی (مقوله)
۱	نظام مردسالاری
۲	قوانین تبعیض‌آمیز
۳	بازنمایی رسانه
۴	جامعه‌پذیری جنسیتی
۵	استیلای سنت
۶	خشم بر ساخته
۷	آگاهی بر ساخته
۸	گرایش به فمینیسم
۹	بی‌کنشی
۱۰	راهبرد تغییر وضعیت
۱۱	راهبرد ساختار شکنانه
۱۲	رهانشدگی
۱۳	ظهور کنشگر
۱۴	ظهور سوژه

۱.۶ نظام مردسالاری (Patriarchal system)

در جوامع عدالت‌خواه و ملتزم به برابری حقوق با نگاه انسانی و شهروندمداری، سخن در مورد حقوق زنان و انگاره‌ی برابری، امری عادی و اجتناب‌ناپذیر است. لیکن در ایران، چنین تعبیری نه تنها پذیرفته نیست بلکه با چالش جدی روبروست. این ادعا، از پاسخ زنان به چپستی حقوق، محدوده و گستره آن به دست می‌آید. آنها به نابرابری، تبعیض، سرکوب، خشونت و همچنین حذف موجودیت، هویت و استقلال و زن‌ستیزی معترض و نسبت به آینده نامعلوم معترض و نگرانند، مفاهیمی که به استناد متون نظری، ساختار "نظام مردسالاری" را می‌سازد. به روایت زنان، حقوق و برابری از منظری مغفول و سلبی مطرح است، جایگاه عاریتی و فرومایه فردی و اجتماعی، آنها را تحت کنترل و سیطره نظام مذکور قرار داده، محرومیت‌ها و محدودیت‌ها را به دنبال دارد. تمامیت‌خواهی و استبداد رأی، نظم موجود را می‌سازد و با تسری در تمام بخش‌ها، بازتولید می‌شود، نظامی که تبعیض جنسیتی، شاکله‌ی تمام عرصه‌ها و تجلی فاعلیت و حاکمیت قلدرمآبانه‌ی مردان است. مردان با نظارت و کنترل و با هدف حذف زنان از صحنه فکر و عمل، الگوی رفتار را تعیین و سلطه را تمامیت می‌بخشند:

"حقوق زن؟! مگه تو این جامعه، زنها دیده میشن، مگه استقلال اونا، مورد قبوله که حالا بخواهیم از حقوق حرف بزنیم؟ (کد ۱)، "تو کشور اسلامی ما، زن زیردست مرده، اینجا این ادبیات، کاملن قانونیه (کد ۴)، "وقتی راجع به حقوق زنان حرف میشه، زنان محبوس تو ذهنم تداعی میشه، زنها و دخترایی که به خاطر فکر عقب مونده مردا، باید کنج خونه بشینن و امکان حضور در جامعه رو نداشته باشن، زنانی که هر چقدرم تو زمینه‌های مختلف، پیشرفت کنن، مردان از آنها به نیکی یاد نمیکنن و سعی در حذف اونا دارن" (کد ۱۱)،

ایدئولوژی نظام مردسالاری مبتنی بر فرودستی و حصر زنان است، تبعیض‌ها و رویه‌های سرکوب‌گرانه، حیات فردی و اجتماعی زنان را مفصل‌بندی می‌کند. موجودیت تعریف شده زنان در نقش کالا و ابزار و در راستای دستیابی مردان به نیازهای فردی و اهداف اجتماعی است. حذف استقلال و آزادی زنان در جهت حفظ فروماندگی، از الزامات این نظام است، به نحوی که قدرت عمل را از زنان گرفته و آنان را وادار به پذیرش وضع موجود می‌کند:

"از اینکه خانواده پسر اول میان برای سرانداز برانداز کردن دختر، خوشم نمیاد، چرا اول من پسر رو بینیم و اگه خوشم اومد، بگم بیان خواستگاری؟! (کد ۳)، "هر کاری

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۳۷

میخواهی انجام بدی باید با یه مرد بری، وگرنه قبولت نمیکن، اصلاً تو رو به عنوان یه انسان نمیشناسن (کد ۳۵)، "تو رو با جسمت میسنجن، بعد طلاق اگه بخوایی ازدواج کنی، قبولت نمیکن، میگن دست خورده ای، بعدشم حالیت میکنن که نباید صدات دربیاد (کد ۱۴)،

یکی از بسترهای مورد علاقه نظام مردسالاری برای دستیابی به اهداف سلطه آمیز، ازدواج است. روایت زنان نشان می‌دهد ازدواج در ایران، مترادف با سلب حقوق انسانی، تحقیر، توهین، حبس و حصر زنان و وابسته نگه داشتن تمام عیار آنان است. در مقابل، ازدواج برای مردان یعنی فرصت و فضایی که به پشتوانه مستندات ساختگی و حمایت قانون، بتوانند زنان را تحت کنترل داشته و مانع تحرک اجتماعی آنها در عرصه‌های علمی و حرفه‌ای گردند. ازدواج برای زنان یعنی ایجاد فضای التماس، چانه زنی، آرزوهای محقق نشده و بازتولید دوران بردگی و در نهایت ازدواج یعنی فضایی برای عقده‌گشایی مردان. گاهی نیز شاهد انعطاف نسبی نظام مردانه هستیم که صرفاً تغییر رویه‌ی موقتی و نه تغییر ماهوی در افکار و اندیشه زن ستیزانه است و نمی‌توان به آن دل خوش داشت. تمام تلاش نظام سلطه، ابژه‌سازی از زنان، در جهت تبلیغ و ترویج اندیشه خودمدارانه خود است:

"تو ایران ازدواج یعنی اول بدبختی، چون شوهر اونو تحت نظارت و کنترل خودش میگیره و با امر و نهی‌هاش آزار میده، کاخ آرزوهای آدم فرو میریزه، همه اش درجا زدنه، التماس و خواهش تمنا کردنه، تحقیر میشه آدم (کد ۲۱)، "شاید یه کم فضا رو برات باز کنن که خودی نشون بدی ولی همه جا نابرابری، تبعیض، فشار و ظلم رو میبینی، (کد ۱۵)، نظام‌های مردسالار با حاکمیت بر تمامیت زندگی زنان، تلاش می‌کنند بقاء بر رابطه فرادستی _ فرودستی را در اذهان بیاوراند و زنان را وادار سازند تا با پذیرش ضمنی، در ترویج و تثبیت اندیشه سلطه، همراهان درونی گردند. در این نظام، هر آنچه وجود دارد، در اختیار، سلطه، سیطره و کنترل مردان است و زنان در نقش ابزار و عاملیت، تجلی بخش مفهوم هژمونی فرهنگی هستند.

۲.۶ قوانین تبعیض آمیز (Discriminatory Laws)

تجربه زیسته زنان نشان می‌دهد قانون‌گذار با قوانین سوگیرانه، ضعیف و ناکارآمد، زمینه سلطه و کنترل همه جانبه را فراهم می‌کند. حمایت قانونی از تبعیض‌ها و خشونت‌ها، امکان مواجهه منطقی را به زنان نمی‌دهد و موجب استمرار و تثبیت زن‌ستیزی می‌شود. در چنین

بستری، کنش اعتراضی به چالش کشیده می‌شود و بی پاسخ می‌ماند. زنان در حصار قانون، ملزم به پذیرش خشونت‌ها هستند. مواجهه نابرابر قانون با زن و مرد، تعاریف دوگانه‌ای از خطاها و جرم‌ها، به تصویر می‌کشد و این نگاه جنسیتی، معیار حکم و عمل قرار می‌گیرد. در قانون، عدالت جنسیتی مشاهده نمی‌شود، لذا قانون از اهداف خود منحرف شده‌است:

"دادگاه روابط شوهرم با زنها و دخترها رو تأیید میکرد، تازه بهم میگفت از زنه‌ای قدیمی یاد بگیر که تو یه خونه، چند تا زن با هم زندگی میکردن، از نظر من این یه زندگی حیوانیه، (کد ۳۳)، "تو قانون، دست مرد برای انجام هر کاری بازه، برای هر کاری اجازه زن دست مرده، هیچی نیست که در اختیار اونا نباشه (کد ۲۴)، "با یه خروار مدارک پزشکی قانونی بابت ضرب و جرح، قاضی میخندید و مسخره ام میکرد، این یعنی تأیید رفتار شوهرم دیگه، وقتی براش حکم نمیدی و تبرئه‌اش میکنی، یعنی تأیید، خوب اونم تکرار میکنه (کد ۱)،

بی تفاوتی نسبت به اعتراض زنان در باب خشونت‌ها، امنیت اجتماعی و روانی آنها را به مخاطره می‌اندازد. مصونیت اخلاقی همه انسانها، به پشتوانه قانون محقق می‌شود، لیکن یک جانبه‌گرایی قانون در ایران، این مهم را مسکوت می‌گذارد، نظم اجتماعی را از بین می‌برد و جامعه را دچار تشّت، هرج و مرج، اضطراب و نگرانی می‌کند. در ایران قانون‌گذار به دنبال راههایی برای خاموش کردن صدای زنان است:

"خیلی جاها حقوق زنها نقض میشه، تو دادگاه اصلاً به حرف شما توجهی نمیکنن، می‌خوان از شکایت منصرف شین، (کد ۱)، "برای خودارضاعی شوهرم، دادگاه گفت برای طلاق باید از حقوقت بگذری، حالا اگه من این مشکل رو داشتم، محکومم میکردن (کد ۱۴)، "اینجا حبس زنها و تحقیر و توهین، قانونیه و مردا مجازن هر کاری رو در مورد اونها انجام بدن، با یه اتهام به دختر بیچاره، سرش رو با داس میرن و آب از آب تگون نمیخوره و تبرئه هم میشن (کد ۱۱)، "اینا یه قانونایی گذاشتن که نتونی حتی مهریه‌ات رو بگیری، دست مرد بازه برای فرار، همه چی به نفع مرده تو این مملکت (کد ۱۶)،

لزوم برخورداری مردان و محرومیت زنان، دو قاعده اصلی در قوانین مدنی است. مبنای قانون‌گذاری، کلیشه‌ها و قواعد ساختگی است، وانهادن فرصت‌ها و امتیازات، برحسب جنسیت است، لذا شاهد محرومیت‌های فراوان زنان هستیم. با همین نگاه، قانون خود را ملزم به پاسخگویی به زنان نمی‌بیند، آنجا که تعهدات قانونی ضمانت اجرا ندارد و چشمان آنها را منتظر می‌گذارد، مردان را در اتخاذ روش‌های خشونت‌بار، جسورتر می‌کند و به آنها

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۳۹

مصونیت می‌دهد. هر چند تبعات فردی و اجتماعی سلب هویت و اختیار از زنان و قدرت‌سازی برای مردان، جبران‌ناپذیر است، زیرا آسیب روحی از آنان موجودات طفیلی و وابسته می‌سازد و جامعه را با مخاطرات جدی روبرو می‌کند.

"قاضی میگفت شوهرت ولایت داره بر تو، نباید رو حرفش حرف بزنی، همه چی رو اون باید تصمیم بگیره (کدهای ۶، ۲۵ و ۱۸)، "رفتم بانک برای دخترم حساب باز کنم، گفتن باید پدرش بیاد، مدارک تحصیلیش رو هم بهم ندادن، چندی آورده (کد ۱۳)، "تمام اونچه که توی دفاتر عقد مردها امضاء میکنن، یه دروغه، اصلاً الزامی برای عمل نیست، یعنی قانون دستشون رو باز گذاشته (کد ۲۷)،

قانون مجموعه‌ای از مصوبات با محتوای حمایتی، بازدارندگی و نظم‌بخشی، برای تنظیم رفتار و روابط اجتماعی و برقراری عدالت است. کارکرد قانون، تسهیل قاعده‌مند روابط برای تحقق نظم و سامان اجتماعی است. لیکن در ایران ایدئولوژیک و برآمده از اندیشه مردسالاری، قانون و قانون‌گذار، نه تنها نقش خود را به درستی ایفا نکرده، بلکه موجبات تراحم را نیز فراهم نموده است. انحراف از نقش قضات با قضاوت‌های جنسیتی، زنان را محکوم به پذیرش ظلم و ستم می‌کند. به طور کلی خلأها و ناکارآمدی قانون، موجب شده تا برخی رفتارهای پرخطر و آسیب‌زا در حوزه اخلاق و روابط اجتماعی، در جرگه قانون قرار نگیرند و در نتیجه بستر ناقص قانون، مفری برای مرتکبین و امکانی برای تکرار ظلم‌ها و ستم‌ها باشد.

۳.۶ بازنمایی رسانه (Media representation)

تلویزیون، ابزاری مدرن در جهت آگاهی‌بخشی و فرهنگ‌سازی است. روایت زنان گویای تضاد فرهنگ مردسالاری با ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی است. تبعیض‌ها و خشونت‌ها، به عنوان عناصر والای فرهنگی معرفی، تلقین و نهادینه می‌شوند. القاء صفات عاریتی در تصویرسازی از زنان، آنان را موجودات ضعیف و مستحق خشونت و سلطه می‌نمایاند. الگوی مقبول برای زن را صرفاً در فضای خانواده و در نقش همسر و مادر و با پوشش خاص تصویر می‌کند و با افراط در این زمینه، به تخریب چهره‌های موفق در عرصه‌های گوناگون می‌پردازد. کانالیزه کردن محتوای فرهنگی با موضوعیت فرهنگ سلطه و نادیده‌انگاری حقوق زنان، آینده مبهمی را برای زنان به انتظار می‌نشیند. چند زنان در واکنش به ترویج فرهنگ مردانه، رسانه را تحریم و از دیگر منابع اطلاعاتی، بهره می‌برند:

"شبکه قرآن و معارف و سریالها راجع به نیاز جنسی مرد و ولایتش به زن حرف میزنه، مدام به مخاطب تلقین میکنه زن زیردست مرده و اونم باید تابع و فرمانبر باشه (کدهای ۳۴، ۷ و ۱۷)، "نه خودم نه بچه‌هام تلویزیون نمیبینم، چون راه‌های ظلم، ستم، دروغ و خیانت به زن رو صراحتاً آموزش میده (کدهای ۲۴ و ۳۰)، "دختر چادری که ۷ بار زایمان کرده رو میارن تو تلویزیون و با هزار عشوه میگه بعدیشم تو راهه، ولی یه خانم تحصیلکرده اگه چادر سرش نباشه و اصلاً نخواد ازدواج کنه رو نشون نمیدن مبدا خانمها یاد بگیرن (کد ۴)، اینا از زنان پیشرو و موفق مثل میرزاخان، الگوسازی نمیکنن، اینا با زن موفق، دشمنن، میخوان زن تو همون چهاردیواری تحت سلطه بمونه (کد ۲۲)،

تخطئه تاریخ از اهداف رسانه در ایران است. زنان معتقدند عاملیت رسانه، عامدانه تلاش می‌کند اقدامات و کنشگری‌های تاریخ‌ساز زنان در دوران تاریک بی‌خردی و ناآگاهی را وارونه جلوه داده، مبهم سازد و مخاطب را وادار به فراموشی نماید. مبارزات مدنی زنان برای دستیابی به حقوق، امتیازات و فرصت‌های برابر در عرصه فردی و اجتماعی، مخدوش و سیاه‌نمایی شده، لذا صرفاً قالب‌های خودمدارانه را تحمیل می‌کند:

"تو کتابای تاریخ میبینم چه زنان قوی و مبارزی داشتیم، زنان مؤثر در سیاست و فرهنگ در دوران قاجار و پهلوی، خیلی‌هاشون مدرسه تأسیس کردن و خانواده‌ها رو وادار کردن دخترا رو به مدرسه بفرستن، ولی تو هیچ برنامه‌ای ازشون یاد نمیشه، مردا اینجوری ما رو از عقبه‌مون تهی میکنن تا مسلط باشن (کد ۷)،

رویکرد رسانه، نقش ابزاری زن با اندیشه تقلیل‌گرایی است. زن باید مطابق با نیاز جنسی و سلیقه مرد، خود را آماده و عرضه کند. این نگاه جنسی به زنان، معیارهای اخلاقی را نادیده می‌گیرد و روابط سالم در خانواده و جامعه را به انحطاط می‌کشاند. آموزش صریح خشونت‌ورزی، خشونت‌پذیری و بی‌تفاوتی نسبت به کجروی‌های اجتماعی، عادی سازی می‌شود و سطح اخلاق تنزل می‌یابد. رسانه با القاء حس خود هیچ‌بینی، به تغییر ساختار اندیشگی زنان می‌پردازد و به آنان تفهیم می‌کند که راز ماندگاری در نگاه مردان، جذابیت ظاهری است و هر آن کس که پیشروتر باشد، محبوب‌تر است. بدیهی است چنین زنی هرگز به دایره اندیشیدن و تفکر وارد نخواهد شد و درکی از مفاهیم ارزشی نخواهد داشت، لذا هیچگاه از باب مطالبه‌گری، سخنی نمی‌گوید. نکته مهم، ارزشی جلوه دادن این نگاه حقیرانه به زنان است که با تصویر زن محجبه، به مخاطب عرضه می‌شود:

"زن‌ها رو با هزار ادا و آرایش ولی با چادر، میارن تو تلویزیون، آگه چادر سرشه، اون آرایش و خوش و بش کردن با نامحرم چیه؟! بعضیا میبینن اینجوری خریدار دارن، میرن تو این فضاها، وقتی میتونه با جنسیتش خودش رو عرضه کنه و برخوردار بشه، میکنه دیگه، به خاطر نگاه ناپاک و جنسی مردا، زن‌ها هم افراطی به ظاهرشون میرسن (کد ۴)،

ارسال پیام در ایام خاص مذهبی، به دلیل فضای معنوی موجود، آن را به نهاد مخاطب می‌نشانند. پخش سریال‌ها و برنامه‌های دوره‌می در این ایام با هدف قرینه‌سازی با معیارهای دینی، تحریک و تهییج هیجانات مذهبی و افزایش احتمال تأثیرپذیری آن، کمک می‌کند تا دقت نظر و حساسیت زنان نسبت به رفتارهای غیراخلاقی مردان به حداقل برسد و زمینه پذیرش آن فراهم و در اثر تکرار، به سبکی از زندگی بدل گردد. ایجاد انفعال در زنان در مواجهه با رفتارهای غیراخلاقی و خشونت‌های فراگیر به معنای مصداقی عینیت یافته از دستورات الهی، هدف عمده این تولیدات است. آموزش صبر و سکوت به زنان و تغییر محورهای ارزش گذاری رفتار اجتماعی، از زنان، ابژه‌های تسلیم و بی تفاوتی می‌سازد که لزومی بر تغییر وضع موجود نمی‌بینند. در نتیجه روحیه ناپذیرندگی و اعتراض در زنان در دم خفه می‌شود و انسان‌هایی ضعیف و محکوم بازتولید می‌گردند. این زنان در مقام وابستگی، چرخه سلطه را تقویت کرده، به ماندگاریش کمک می‌کنند:

«اغلب سریال‌ها و برنامه‌های طنز مثل سریال طلسم شدگان، فقط به زن توهین میکنن، در حد افراط، زن رو بدبخت و محتاج مرد و تسلیم اون نشون میدن (کد ۲۵)،» برنامه‌های علیخانی تو ماه مبارک، نشون میداد زن رو باید زد و اونم باید خفه شه، تو کشور اسلامی ما زن یعنی موجودی برای خالی کردن عقده‌های مرد (کدهای ۱۱ و ۲۸)،

رسانه یکی از ابزارهای پیشرو و مدرن در انتقال پیام و آموزش غیررسمی است. اهداف و ارزش گذاری بر مدار ترجیح جنسیتی، منجر به ترویج نابرابری‌ها و تبعیض‌ها می‌شود. هر چند نمی‌توان آثار مخرب آن را نادیده گرفت، لیکن مخاطب نیز با نقد و تحلیل، به درک صحیحی از خود خواهد رسید

۴.۶ جامعه‌پذیری جنسیتی (Gender socialization)

یکی از زمینه‌های گرایش به فمینیسم، آموزش رسمی با محتوای جنسیت زده متون درسی و همسو و هم‌نوا با اهداف و ارزش‌های نظام مردسالاری است. آموزش سلطه‌گری و نقش کنترلی با حفظ تمامیت‌خواهی مردان، در کلیت محتوا، به چشم می‌خورد و تلاش بر این

است که دختران کودک و نوجوان را آماده پذیرش اندیشه مذکور نمایند. نقش نیروی انسانی از جنس زنان در فضای آموزشی دخترانه نیز در ترویج و تثبیت ارزش‌های مذکور، حائز توجه و اهمیت است. آموزش‌های جنسیتی با هدف حذف و انزوای زنان و روحیه پذیرندگی و تسلیم است. ترویج سبکی از زندگی که مورد وفاق ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نظام مردسالاری است. فقدان الگوسازی از زنان آزاد، مستقل، اندیشه‌ورز و موفق در عرصه‌های علمی و حرفه‌ای و تصویرسازی از تلاش، نظم، قاعده‌مندی و امیدواری به عنوان صفات محرک و اثرگذار، آسیب جبران‌ناپذیری به هویت و قابلیت زنان وارد می‌کند:

"معلم پرورشی دبیرستان دخترم تو شهرک سپاه، میگفت دختر باید زود ازدواج کنه، اینهمه دنبال درس و مدرسه نباشین، باید فرمانبر شوهر باشین، شوهر رئیس و از این چرت و پرتها (کد ۱۱)، "ببینین یه دونه شعر از زنان شاعر تو کتابا نیست، عکسشون رو حذف میکنن، هیچوقت داستان زندگی زنهای موفق رو تو کتابا نمیبینین! (کد ۹ و ۳۰)، "کتابهای دبستان و راهنمایی، زیردست بودن زن رو نشون میده، نشون میده یه دختر بچه ازدواج کرده و دورش رو چند تا بچه گرفته و داره کار خونه میکنه، یعنی حذف زنهای از اجتماع (کدهای ۶ و ۱۹)، "دخترای شرکت ما تو مسابقات بین‌المللی، خوش درخشیدن، اختراع داشتن، چرا تو کتابها از اینا مطالبی نیست؟! (کدهای ۷، ۱۶ و ۳۶)،

تفکیک جنسیتی و جداسازی‌ها در دانشگاه‌ها و برخی ادارات، امکان ارتباطات مفید را منتفی می‌کند. ارتباطات اجتماعی به عنوان یک فراکنش، آگاهی را گسترش می‌دهد. بر اساس یافته‌ها، درک مخاطب از تفکیک جنسیتی این است که انسان، قابلیت کنترل رفتاری خود را ندارد، به نحوی که کنش او وابسته به نگاه اوست. این انگ‌زنی با واقعیت اجتماعی منطبق نیست. تجربه زنان نشان می‌دهد که ارتباطات اجتماعی، پتانسیل‌های علمی و توانمندی‌های حرفه‌ای را تجمیع کرده و به ساختار جامعه تزریق می‌کند. علاوه بر این، تعاملات در محیط‌های علمی و حرفه‌ای، به بازنمایی حقوق و راه‌های مطالبه‌گری کمک می‌کند، با روابط و تعاملات است که نقش‌ها، وظایف، افکار، اندیشه و رویه‌ها، مشخص و بازنمایی می‌شود:

"دخترم دانشگاه الزهرا میرفت، اونجا پسری نبود که بتونه همسرش رو انتخاب کنه، البته اساتید مرد داشتند!! میشه بگید دخترا کجا باید همسرشون رو انتخاب کنن و اصلن یاد بگیرن با جنس مخالف روبرو بشن؟! (کد ۲۷)،

می‌دانیم جامعه‌پذیری جنسیتی علاوه بر بستر آموزش رسمی، در فضای غیررسمی نیز عملیاتی می‌شود. خانواده با چنین پتانسیلی، دختران را مخاطب فرهنگ عرفی و سستی مشحون از اندیشه نظام‌مند سلطه قرار می‌دهد. آموزش فرودستی و به بهانه آن، سلب استقلال و قدرت فکر و عمل از زنان، الگوی تربیتی در خانواده است. القاء مفاهیم جنسیتی با شاکله تبعیض و نابرابری، دختران را از فضای تعامل و رشد فکری دور می‌دارد و زمینه تحقیر و آسیب‌دیدگی آنها را تقویت می‌کند. خانواده یک نظام معنایی مردسالار است که با ادبیات آمرانه، از اعضاء خود انتظار مقبولیت و تمکین دارد:

"من و برادرم، همزمان گواهی‌نامه گرفتیم، بماند که با جنگ و دعوا رفتیم آموزشگاه، ولی به اون ماشین میدادن و به من نه (کد ۱۲)،" از بچگی تو گوش ما کردن زن باید گوش به فرمان شوهر باشه، مرد هر کاری میتونه بکنه، زن حق نداره چنین و چنان کنه!!! زن باید بدون حرف و نظر فقط بزاد و بچه‌داری کنه؟! خوب منم جرأت نمیکردم اعتراض کنم (کد ۱۵)،" والدینم نمیداشتند ما دخترها تکیون بخوریم، هیچی ندیدیم و یاد نگرفتیم، برادرم همیشه تا دیروقت بیرون بود، با دوستاش میرفت شمال، اعتراض میکردم ولی بیفایده بود؟ (کد ۱۲)،

در فضای عمومی نیز، آنجا که انگاره‌های زیست اجتماعی در معرض دید همگان قرار دارد، شاهد انتقال این مفاهیم به شهروندان هستیم و از این نظر فرآیند جامعه‌پذیری، با هم‌کنشی تمام نهادها و سازمان‌ها، در سیلان و جریان است. انحراف از وظایف قانونی در این نهادها، بسیار موضوع مهم و چالش برانگیز است و شائبه سوگیری را تقویت می‌کند:

"تو خیابون و بزرگراه، بنرهای تعدد زوجات و تعداد زیاد بچه رو زدن، شهرداری کارش جمع آوری زباله است، دولت وظیفه‌اش تأمین نیازهای مردم، اینا مسائل شخصی مردمه که خودشون تصمیم میگیرن چیکار کنن، هر چند یه چیزایی مثل تعدد زوجات، از اساس غلط و یه کار کثیف و ضد اخلاقه (کد ۳۱)،" تو یه ورزشگاه که مال سپاه بود، بروشوری بهمون دادن در مورد برنامه‌ها، زیرش تبلیغ زود ازدواج کردن و کلی بچه و اینا بود، منم اعتراض کردم و نرفتم (کد ۱۷)،

جامعه‌پذیری جنسیتی فرآیندی است که به افراد نشان می‌دهد چگونه مطابق با جنسیت زیسته منطبق بر فرهنگ و سنت حاکم، رفتار اجتماعی داشته باشند. نیکولا بالوین معتقد است انسان ناخودآگاه در معرض جامعه‌پذیری جنسیتی قرار می‌گیرد زیرا حیات او وابسته به ارتباطات همه‌جانبه با اعضاء خانواده و گروه همسالان به عنوان عوامل اصلی

جامعه‌پذیری است. همچنین نقش مدیران جامعه و انتقال مفاهیم جنسیتی، کلیشه‌ها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی از طریق ساختارهای مرتبط، در تمام دوران زندگی، حائز اهمیت است. علاوه بر این، هر یک از آحاد جامعه، کنشگرانی در جهت تفهیم و انتقال باورهای خود به دیگران هستند. جامعه‌پذیری جنسیتی از بدو تولد آغاز می‌شود، در دوران نوجوانی و جوانی تحت آموزش‌های رسمی، تشدید می‌یابد و به نابرابری‌های جنسیتی در حوزه‌های گوناگون منجر می‌شود (بالوین، ۲۰۱۷).

بر اساس یافته‌های این طرح، آموزش رسمی و غیر رسمی در سطح کلان، در جهت تثبیت و نهادینه سازی الگوی نظام‌مند مردسالاری است. برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی، بر مدار ترجیح جنسیتی تدوین و اجرا و زنان در فرآیند جامعه‌پذیری، تحت تأثیر هنجارهای عرفی قرار می‌گیرند. به نظر می‌رسد نظم آموزشی کنونی، همسو با تغییرات جهانی نیست، بلکه به رویه‌های سابق در جهت تثبیت روابط آمرانه و جایگاه فرودست زنان با غلبه نابرابری‌ها و تبعیض‌های جنسیتی بازگشته است.

۵.۶ استیلای سنت (Dominance of tradition)

بخشی از جامعه‌پذیری توسط سنت انجام می‌شود. سنت به معنای الگوهای ثابت فکر و عمل است که طی سالیان دراز، برهم افزوده شده و در قالب کلیشه‌ها و رسوم هنجاری غیر قابل تغییر، آحاد جامعه را وادار به پذیرش می‌کند و با عوامل بازدارنده، مانع اعتراضات و عدم مقبولیت‌ها می‌شود. این الگوها خارج از اراده فرد صورت‌بندی و به انسان تحمیل می‌شود. در محتوای سنت، رابطه برد برد وجود ندارد، زیرا در این صورت، رابطه عمودی درهم می‌ریزد و مرد را که جنسیت برتر می‌داندش، از جایگاه خود تنزّل می‌دهد. سنت با فشار افکار عمومی، این برتری را آموزش داده، مطالبه می‌کند و با وانهادن عقل و استدلال، تندروی‌ها و افراط‌ها را موجب می‌شود. التزام به سنت، معیاری برای حفظ هویت جمعی است و عدم التزام، طردشدگی را به دنبال دارد. نقش‌های ساختگی و تلقین آن، تعیین‌کننده هویت فردی و اجتماعی است:

"از بچگی تو گوش دخترها می‌خونن که باید به مرد خدمت کنی، باید در برابر ظلم‌هاش سکوت کنی، شوهرم میگفت من مردم،

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۴۵

باید احترام تو خونه حفظ بشه، از بچگی یادش داده بودن چون مردی، باید زور بگی، میگفت زن عددی نیست که آدم بخواد

براش انرژی و وقت بذاره، اینم به تربیت و فضای سستی و فرهنگی ما برمیگرده (کد ۲۴)، "عموی مامانم مانع تحصیلش میشه

و میگه جای دختر تو خونه اس، کسی هم نمیتونسته رو حرفش حرف بزنه، زن نمیتونسته خواسته و احساساتش رو بیان کنه، اعتراض کنه، این یعنی خفگی" (کدهای ۷ و ۳۳)،

اختیار و گستره عمل زنان به دلیل فشار افکار عمومی و عرف چالشی، بسیار محدود است. زن در بیان نیازها، باید بسیار محتاط عمل کند. طرح مسائل جنسی، تابو قلمداد می‌شود، جامعه مردسالار از شنیدنش اکراه دارد و با برچسب‌زنی‌ها و کلیشه‌های جنسیتی خود را به تجاهل می‌زند. همچنین با کنترل فضای خصوصی، فردیت آنان را به مخاطره انداخته و واژه سلطه را عملیاتی می‌کند:

"زن عقل نداره، ناتوانه، چینه و چنانه، اینا ناشی از افکار سستیه، راجع به هیچ چیزی نداشتن نظر بدیم و حرف بزیم (کد ۲۳)، "زن ایرانی نباید بدون اجازه حرف بزنه، بیرون بره، حق هیچ کاری رو نداره مگه پدر یا شوهرش اجازه بدن، مرد مالک زن میشه بعد ازدواج، سنت ماست دیگه، فرهنگمونه" (کد ۳۶)، "تو ایران دخترها تا میخوان راجع به مسائل جنسی حرف بزنند، به هزار و یک صفت بد متهم میشن، ولی پسرها خیلی راحت میتونن بلوغ جنسی شون رو به مادرشون بگن و زن بخوان (کد ۸)، "نمیفهمم چرا خانواده پسر باید بیان از رابطه جنسی اولین شب ازدواج پسرشون مطلع بشن و تو بوق و کرنا کنن به اسم روز پاتختی، که بی حرمت کردن دختره و بی ادبیه محضه؟!!" (کد ۱۰)،

ته نشست‌های سنت در تضاد با اندیشه مدرن، مملو از باورهایی است که فرودستی زنان را بازتولید می‌کند، به طوری که فعالیت آنها در عرصه اجتماع نیز گاهی نمی‌تواند تعیین‌کننده جایگاه و اعتبار حقیقی و حقوقی باشد. این تعارض به دلیل سلطه کلیشه‌های جنسیتی است که هویت مستقل و قدرت عمل را از زنان سلب می‌کند. لزوم وابستگی جنسیتی، سلطه مردانه را محرز می‌داند. ارزش‌گذاری‌ها و هنجارسازی‌ها در بستر سنت، از انسان موجودی معلول می‌سازد که توان حرکت ندارد و به ناچار باید در برابر واکنش‌های تهاجمی، مدارا کند و از خود انعطاف نشان دهد. سنت با همدلی افکار عمومی که ساخته و پرداخته خود است، جنبه بازدارندگی یا تحریک‌کنندگی بیشتری دارد:

"همیشه درآمد رو باید تحت اختیار شوهرم خرج میکردم، کنترل مرد رو همه جا تو زندگی میبینی، بدبختی مردم هم به این حرفها کمک میکنن، هیچوقت استقلال رو به رسمیت نمیشناسن، به خصوص قدیمیا (کد ۳۵)،" یه نفر تمایل به ازدواج با من داشت و میدونست که قبلاً دو بار ازدواج داشتم، خانواده اش مخالفت کردن و نداشتن، این فرهنگ مزخرف جامعه ماست، ولی اگه یه پسر، ازدواج و متارکه داشته باشه و بیاد سراغ یه دختر، تشویقش هم میکنن (کد ۱۴)،

سنت به معنای روش زندگی و بر مبنای مفاهیم، ارزش‌ها و هنجارهاست که الگوهای رفتاری را می‌سازد و با کمک عادت‌واره‌ها، مورد پذیرش خرد جمعی قرار می‌گیرد، و پر تکرار و ماندگار به نسل و نسل‌های بعد منتقل می‌گردد. تغییر ساختار سنت، بسیار دشوار و بعضاً غیر ممکن است، زیرا برای تغییر آن، باید افکار عمومی را نسبت به لزوم تغییرات، بازسازی کرد. تاکنون به مقولاتی اشاره شد که از منظر سلبی به زمینه‌های گرایش پرداخته، در ادامه به مقولات از منظر ایجابی می‌پردازیم:

۶.۶ خشم برساخته (Constructed anger)

تجربه زیسته زنان نشان می‌دهد آنها تحت سیاست‌ها، برنامه‌ها و قوانین جنسیت زده قرار دارند و در بستری ظالمانه، نیازها و حقوق‌شان نادیده گرفته شده، امکان ظهور توانمندی‌ها و قابلیت‌ها از آنان سلب می‌گردد. محرومیت از فرصت‌ها، موقعیت آنان را در حیات روزمره، به درجات پست تنزل داده و فقدان تحرک اجتماعی، نقش انفعال را به جای فاعلیت متبلور می‌سازد، در نتیجه مشکلات و بحران‌های موجود بازتولید شده، فاصله واقعی بین وضع موجود و مطلوب، انگاره تغییر را مسکوت می‌گذارد و نگرانی از آینده نامعلوم، اضطراب و خشم را ماندگار و برساخت می‌کند. در این میان، نهادهای مرتبط، بی‌توجه به فلسفه وجودی و اهداف تعیین شده، عمل کرده و راه را بر زنان می‌بندند. خشم فروخته در وجود زنان انباشته شده و در بستری مناسب، زمینه‌ساز تغییر می‌شود:

"همه جوهره تو زندگی کوتاه اومدم، نداشت برم سر کار، چند بار شکایت کردم، دادگاه ازم حمایت نکرد، طلاقم رو نداد، دستم خالی بود، الان دیگه بریدم، عصبانیم، مثل خوره داره منو داغون میکنه (کد ۱۱).

۷.۶ آگاهی برساخته (Constructed consciousness)

در ایران امروز، زیست روزمره در فضایی مملو از انگاره‌های سرسخت و ناموافق با تجلی فردیت و خواست و اراده زنان است، وضعیتی که تعیین‌بخش رفتار فردی و اجتماعی و بازدارنده هر گونه آزاداندیشی و استقلال می‌باشد. به موازات رویکرد زن‌ستیزانه نظام مردسالاری، زنان با دسترسی به اطلاعات و منابع مکتوب از طریق فضای مجازی و همچنین ارتباطات مفید در پس مهاجرت و واکاوی اکتونیت خود، نسبت به وجود تبعیض‌ها و نابرابری‌ها آگاه و رویه‌های مطالبه‌گری را صورت‌بندی می‌کنند. تجربه زیست در فضاهایی با رویکرد عدالت اجتماعی و برابری و با نگاه فراجنسیتی فارغ از تبعیض، زنان را در فرآیند خودآگاهی، رشد و بالندگی فکری قرار می‌دهد:

"امروز زنها به حقوق خودشون آگاهن و با زور اونو میگیرن، قبلاً این چیزا رو نمیدونستن، همیشه تسلیم مرد بودن، ولی کم‌کم فهمیدن کجان و چی باید بخوان و چه جور باید بگیرن، اینم فایده فضای مجازی و ماهواره و ایناس، اگه توش بچرخین، هم تجربه بهتون میده و هم علم" (کد ۳۲)، "دخترم اتریش زندگی میکنه، میگه قانون من و یه کارمند مرد رو یه جور نگاه میکنه (کد ۳۶)،

یکی دیگر از منابع آگاهی بخش و همیار، عاملیت مثبت (Positive agency) است. داده‌های به دست آمده گویای آن است که برخی از مردان با اعراض از رویکرد مرد محوری و الگوسازی از اندیشه برابری‌خواهی، رویکرد فراجنسیتی را در عمل ظهور می‌دهند. رویکرد فراجنسیتی مردان، هر چند به نوعی در کنش آنها تجلی یافته و حساسیت مخاطب را برمی‌انگیزد، لیکن در بستر تربیتی و آگاه‌سازی نیز قابل توجه است. در اشاره به نقش درون جنسیتی برخی از مردان، رویکرد آنان در تضاد با الگوهای مسلط عرفی و قوانین تبعیض‌آمیز، بستر ساز آگاهی، کنشگری و مطالبه‌گری زنان است، به نحوی که ناسازگاری درونی عاملیت مثبت و دیالکتیک و هم‌کنشگری با زنان، منجر به تغییرات ساختاری می‌شود:

"پدر بزرگم همیشه خانمش رو تو تمام کارها و فعالیت‌ها، همراهی میکرده، همه چیز مهیا بوده براش، بهش میگفته هر حقی من دارم، تو بیش از من داری (کد ۹)،

**۸.۶ بی‌کنشی (Inaction)، راهبرد تغییر وضعیت (Strategy to change the condition)،
راهبرد ساختارشکنانه (Destructive strategy)**

مقاومت در برابر فشارهای اجتماعی و قالب‌های مسلط و تغییر شرایط، یک مواجهه عقلانی است، لیکن سلطه ایدئولوژیک، ضعف شخصیت، عدم خودباوری، بی‌ارادگی، ترس از واکنش افکار عمومی و انگ‌زنی‌ها و همچنین آینده اقتصادی نامعلوم ناشی از وابسته‌سازی زنان در نظام مردسالاری، اغلب آنان را دچار انفعال و امکان مواجهه اعتراضی و هدفمند را سلب می‌کند، در نتیجه زنان، فرودستی خود را هر چند صفتی عاریتی است، می‌پذیرند. جامعه‌پذیری زنان با القاء کلیشه‌های جنسیتی و برسازی آن، با هدف خشونت‌پذیری، تسلیم است، زنانی که قدرت چانه‌زنی را نمی‌آموزند:

"از قدیم گفتن شوهر خدای روی زمینه، چوب شوهر گله هر کی نخوره خله، ما هم از ترس عقوبت اونور، دهنو بستیم، خونواده هم که از ترس حرف مردم که هزار تا انگ به آدم می‌زنن، حمایت نمی‌کردن، دست تنهام نمیتونستم کاری بکنم (کد ۳۵)، "ناچار بودم تندخوییها رو تحمل کنم چون پول نداشتم جدا بشم (کد ۱۵)،

برخی دیگر از زنان با اتخاذ راهبردهای اصلاحی و پیشگیرانه با روش‌های مقابله‌ای، تلافی‌جویانه، تحریم، گفتگو، اشتغال و خودتوانمندسازی، برای تغییر وضع موجود تلاش می‌کنند، هر چند میزان نتیجه‌بخشی این اقدامات، به هم‌کنشی مردان راجع است. گاهی نیز اقدامات نجات‌بخش و دگرگون‌ساز، منجر به تغییرات ساختاری می‌شود. راهبردهای هدفمند، زنان را از وضعیت موجود رها می‌کند و علاوه بر آن، نهادها را مخاطب قرار می‌دهد. اقدامی فراتر از خود برای تغییر نظم موجود:

"گاهی ناچار میشم باهاش تلافی کنم، اونم عقب میشینه و یه مقداری شرایط تغییر میکنه (کد ۱۱)، "دختر یکی از دوستانم در اعتراض به متن کتاب درسی شون که دختر بچه‌ها رو ترغیب به ازدواج می‌کرد، یه کمپین راه انداخت و این موضوع رو رسانه‌ای کرد (کد ۲۸)،

**۹.۶ رهاشدگی (Abandonment)، ظهور کنشگر (Activist appearance) و ظهور
سوژه (Subject appearance)**

پیامدها، آثار خواسته و ناخواسته راهبردها و اقدامات هستند. سه مقوله هسته: رهاشدگی، ظهور کنشگر و ظهور سوژه که بیانگر رهایی زنان از وضع موجود و تحقق آزادی و آرامش است، شناسایی شدند. خروج از انفعال و تلاش هدفمندانه برای حذف زمینه‌های خشونت‌ورزی و خشونت‌پذیری و بازپس‌گیری موجودیت و هویت به تاراج رفته، زنان را به عنوان کنشگر در عرصه فردی و سوژه اثرگذار در جامعه ظاهر می‌کند. انگیزه این زنان مبتنی بر نگاه انسانی و به شعاع انسانیت است:

"اینقدر صدمه خورده بودم که هم می‌خواستم خودم رو یه جوری از مهلکه بکشم بیرون، هم با کل این تفکر مبارزه کنم، بعد از طلاق، کنکور دادم و رفتم رشته حقوق، الآن وکیلیم، تمام وقتم رو برای زنانی که تحت خشونت هستن، گذاشتم، دوست دارم اونها هم به آرامش برسن و یه زندگی انسانی داشته باشن (کد ۶)،

۷. مدل پارادایمی

برای کشف زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به فمینیسم، داده‌ها، استخراج و کدها و مقولات انتزاعی نوشته و سپس نظریه به دست آمده با اذعان به حساسیت نظری بر روی الگوی پارادایمی براساس نسخه سیستماتیک گزندتئوری با مؤلفه‌های: پدیده مرکزی، شرط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌ای (واسط)، استراتژی‌ها (راهبردها) و پیامدها (آثار و نتایج)، تدوین گردید.

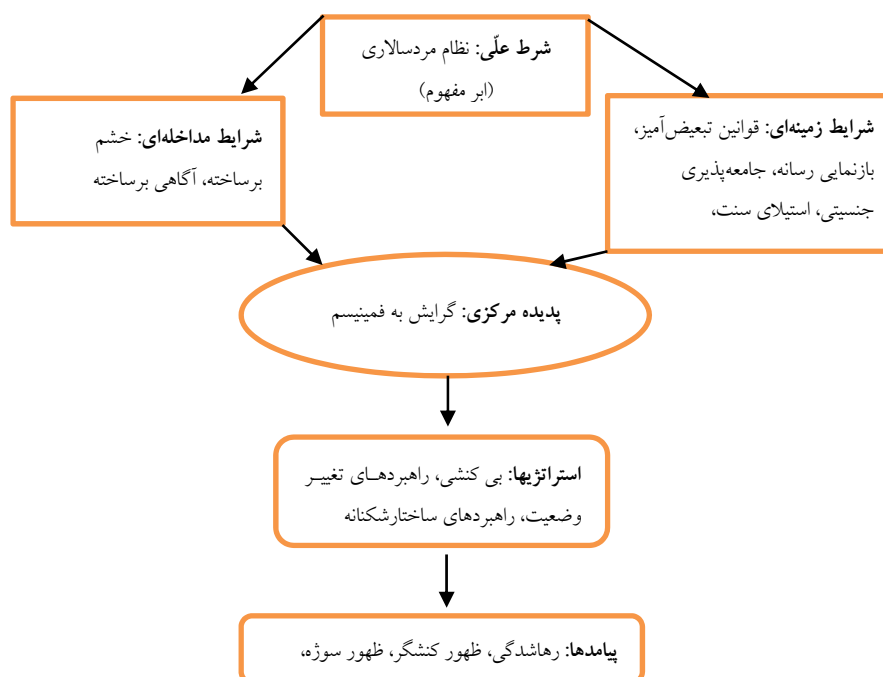
پدیده مرکزی _ تم یا مضمون محوری _ کانونی‌ترین و متمرکزترین خانواده بزرگ مقوله‌ای و حوزه معنایی مهمی است که از واکاوی و کنکاش در داده‌ها و کدها با ممارست و خلاقیت محقق به دست می‌آید و مرکز همه رویدادها و قضایا است (فراستخواه، ۱۳۹۵، ۱۷۲). گرایش به فمینیسم به معنای اعتقاد به برابری حقوق، رفع نابرابری‌ها، تبعیض‌ها و خشونت‌ها و همچنین کنشگری، به عنوان پدیده مرکزی و نظام مردسالاری به عنوان زمینه ایجاد این پدیده و در واقع اثرگذار بر آن، در جایگاه شرط علی کشف شد. مردسالاری در معنای حاکمیت پدر، واژه‌ای بسیار قدیمی است. حاکمیت مطلق پدر بر همه شئون زندگی، شاخصه مردسالاری است، به همین جهت فمینیست‌ها از دو قرن اخیر، مردسالاری را برای توصیف سلطه مردان بر زنان، به کار می‌برند. این نکته از نظر دور نماند که مردسالاری علیرغم الزامات سلطه در روابط شخصی و خانوادگی، در نهادهای سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، قدرت خود را تسری داده، نظم مورد نظر را ایجاد و بازتولید کرده، به

نحوی که زنان را به عنوان گروه‌های حاشیه‌ای، وادار به پذیرش می‌کند. به همین جهت، آنچه مشاهده می‌شود، فرهنگ مردسالاری حاکم بر جوامع است، به طوری که زنان همیشه حضورش را حس می‌کنند (لگیت، ۱۴۰۱، ۱۹_۱۷). تجارب زیسته زنان گویای نقش غالب و تعیین‌کننده نظام مردسالاری است.

شرایط زمینه‌ای نیز گویای خصوصیات و وضعیت متن و بافت مورد مطالعه است، وضعیتی که تأثیرگذاری شرط علی بر پدیده مرکزی را بسترسازی می‌کند. قوانین تبعیض آمیز، بازنمایی رسانه، جامعه‌پذیری جنسیتی و استیلای سنت به عنوان مقولات هسته در جایگاه شرایط زمینه‌ای قرار گرفتند. یک نکته حائز توجه است، به دلیل درهم تنیدگی مفاهیم و بسترهای اجتماعی و فرهنگی، تفکیک زمینه‌ها، بسیار کار دشوار و بلکه غیر عملی است، به بیان ساده‌تر و به عنوان مثال، رسانه، حاوی مفاهیم و آموزه‌های برآمده از فرهنگ است که در قالب آموزش غیررسمی، به مخاطب عرضه می‌شود، به نظر نگارنده فعالیت رسانه در حوزه اجتماعی و فرهنگی می‌گنجد و از این نظر نمی‌توان تفکیکی قائل شد. در مورد دیگر زمینه‌ها نیز، وضع به همین منوال است، لذا برای کشف مقولات مندرج در بخش زمینه‌ای، تمام آنچه که بستر ساز "گرایش به فمینیسم" بوده و از میدان پژوهش به دست آمده، صورت بندی و تدوین شده است.

علاوه بر شرایط علی به عنوان نقش مستقیم اثرگذار، شرایط واسطه یا مداخله‌ای نیز نقش آفرینی می‌کنند، هر چند ممکن است به راحتی قابل تشخیص نباشند. شرط مداخله‌ای، تعدیل‌کننده تأثیرات موجبات علی و شرایط زمینه‌ای است و زمینه دقت، تمرکز و موشکافی را فراهم کرده، مسیر را نشان می‌دهد (فراستخواه، ۱۳۹۵). شرایط مداخله‌ای علت تامه و در کنار شرایط علی به عنوان علت لازم، منشأ اثر و تعیین‌کننده کنش خواهد بود. با این رویکرد، دو مقوله هسته خشم برساخته و آگاهی برساخته، به عنوان شرط مداخله‌ای معنایی و کشف شدند. زنان به عنوان ابژه‌های نظام مردسالاری، در بستر زن‌ستیزانه این نظام، رنج بسیار می‌برند و از حقوق خود محرومند. همدلی محقق با نمونه‌ها، منجر به دریافت روایت آنان از نابرابری‌ها و خشونت‌ها بود، هر چند علیرغم وجود ممنوعیت‌ها، محدودیت‌ها و تنگناهای جنسیتی در ایران در حال گذار، پتانسیل دانش‌افزایی و توسعه آگاهی در بستر اجتماعی نیز وجود دارد، لذا زنان با کسب دانش جنسیتی و رشد و بلوغ فکری، برای رهایی اقداماتی انجام می‌دهند.

استراتژی‌ها به معنای راهبردهای زنان برای رهایی از اکنونیت ناپه‌نجار و دستیابی به موقعیت‌های مورد وفاق، با حساسیت نظری از میدان پژوهش به‌دست آمد. کشف مقولات هسته: بی‌کنشی، راهبردهای تغییر وضعیت و راهبردهای ساختار شکنانه، نتیجه حساسیت و ممارست محقق بود. استراتژی‌ها نشان می‌دهد کنشگران بر اثر شرایط علّی و به اقتضای زمینه‌های درگیر در آن، چه راهکاری برای برون‌رفت از وضعیت موجود اتخاذ می‌کنند. در آخر نیز مدل با مقولات هسته: رهاشدگی، ظهور کنشگر و ظهور سوژه در جایگاه پیامدها نهایی شد. با عنایت به راهبردهای زنان و با امید و نگاه خوش‌بینانه، می‌توان براساس قاعده نسبیت، جامعه بدون خشونت، نابرابری و تبعیض‌های جنسیتی را انتظار داشت. یک نکته حائز اهمیت است، اینکه همان‌گونه که بر روی مدل نشان داده شده، یک درهم تنیدگی و دیالکتیک بین مقولات شرایط زمینه‌ای و شرط علّی وجود دارد، به بیان دیگر نظام مردسالاری با کنترل و سلطه بر نهادهای اجتماعی و فرهنگی، اهداف و برنامه‌های آنها را در جهت تثبیت خود تعیین می‌کند و عملکرد نهادها نیز به بازتولید نظام مذکور می‌انجامد.

نمودار ۱. مدل پارادایمی: زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به فمینیسم در ایران

۸. نتیجه‌گیری و بحث

بر اساس یافته‌ها، زنان در زیست روزمره، تحت سیطره و کنترل مردان هستند. این سلطه مبتنی بر مفهوم فرادستی _ فرودستی و با تحمیل ممنوعیت‌ها و محدودیت‌ها بر زنان، عملیاتی می‌شود. کنترل نهادها و جایگاهها و تنظیم سیاستها و برنامه‌ها برای تثبیت رابطه عمودی، از درون مردسالاری نظام‌مند می‌جوشد. نظام مذکور در بخش قانون با تصویب قوانین تبعیض‌آمیز و سوگیرانه، عرصه را بر زنان تنگ و آنان را از بدیهی‌ترین حقوق محروم می‌کند. کارکرد قانون، بازدارندگی، تنظیم رفتار و روابط فردی و اجتماعی، عدالت‌گستری و حمایتی است، لیکن با انحراف از نقش و با احکام جنسیتی، موجبات تزاخم و بی‌عدالتی و مف‌ری برای مرتکبین و تکرار ظلم‌ها و ستم‌هاست. قانون‌گذار با انحراف از نقش خود، بر قوانین ناکارآمد و جنسیت زده، اصرار دارد و صح‌ه می‌گذارد.

در بستری دیگر شاهد تصویرسازی‌های جنسیتی برای به‌انزوا کشاندن زنان هستیم. رسانه با تحقیر زنان، آنان را موجوداتی ناتوان و لایق ترحم، جلوه داده و با ارائه الگوهای ناسالم در روابط اجتماعی، به تخطئه موجودیت و هویت آنان اقدام می‌کند. فضای آموزش نیز، ترجیح جنسیتی را با اذعان به صفت عاریتی جنس دوم و پست بودن زنان و با استناد به لزوم محورمندی مردان، تثبیت و نهادینه و زنان را جامعه‌پذیر می‌کند.

زنان همچنین تحت استیلای سنت هستند. عادت‌واره‌ها و ادبیات تحقیری در قالب ضرب‌المثل‌ها و قواعد عرفی و هنجاری، امکان هر گونه عمل آزادانه و مستقلانه‌ای را از زنان سلب و افکار عمومی را در نقش بازدارنده، می‌گمارد. سنت، انگاره‌های فرهنگی است که نظم موجود را شکل می‌دهد. به بیان ماکس وبر در دوران پیشامدرن، مفاهیم سنت و تقدس‌زایی آن، باور عمومی را در جهت تثبیت و ماندگاری کلیشه‌ها، آموزش می‌داد و این تعامل همچنان ادامه داشت، لیکن تجدد و ظهور عقل‌گرایی، قاعده را تغییر داده و به سوی آگاهی پیش برده است.

در انبوه نظم خودساخته مردسالاری، فشارهای هنجاری فراگیر و تنگناهای متکثر، روز به روز بر نگرانی و اندوه زنان افزوده و در بستر اجتماعی متراکم‌تر شده و زمینه‌ساز اعتراض و نافرمانی مدنی می‌گردد. علاوه بر آن به دلیل پتانسیل‌های موجود در جوامع کنونی از باب دسترسی‌ها به الزامات مدرنیته و ارتباطات داخلی و خارجی و تعاملات نسبی، آگاهی و خودآگاهی حاصل و با کنش متقابل برساخت می‌شود. آن خشم و این آگاهی، گرایش‌ات مبتنی بر نگرش تغییر یافته را هدفمندانه شکل می‌دهد. کنجکاوی و

سیلان اندیشه، نظم موجود را به چالش کشیده و دانش جنسیتی را به پشتوانه زیست اجتماعی محقق می‌سازد.

گرایش به فمینیسم به مثابه تمایل به مفاهیم رهایی‌بخش، مضمون محوری این پژوهش است. وقتی جنسیت آسیب دیده از هجوم فشارها، به آگاهی‌های مؤثری دست یابد، بعید است در این کشاکش بیم و امید، به عقب برگردد و تجربه تلخ آن فضای پر رنج را مجدداً تجربه نماید، در نتیجه تا قدم‌هایی را در جهت دستیابی به حقوق خود برندارد، آرام نمی‌نشیند. هر چند احتمال دارد برخی از زنان به دلایل گوناگون از جمله: کم توانی یا ناتوانی روحی و به بیان ساده‌تر ضعف شخصیت و نداشتن اعتماد به نفس و همچنین وابستگی مالی و ترس از آینده نامعلوم و بالاخره سلطه ایدئولوژیک و ترس از جهان آخرت، به ناچار و از سر اجبار، شرایط موجود را بپذیرند و تحمل کنند. لیکن اغلب با اتخاذ راهبردهای گوناگون، کنشگری را به ظهور رسانده و رهاشدگی از وضعیت موجود را به انتظار می‌نشینند. در چنین مواجهه چالشی است که با هویت یافتن میدان فردیت زنان، شاهد ظهور سرمایه انسانی نیز خواهیم بود.

در اینجا به کنش گروهی از زنان در نقش ابژه‌های نظام مردسالاری نیز اشاره می‌شود. گرامشی با طرح و بسط مفهوم هژمونی به معنای سلطه فرهنگی، به ایجاد میزانی از رضایت در گروه فرودست و تحت سلطه اشاره می‌کند تا ادامه این رابطه تسهیل و ماندگار گردد. پذیرش وضع موجود از طرف ابژه، فضای یک دستی را برای سلطه‌گر فراهم می‌کند و او را از هر گونه مخاطرات اعتراضی، دور می‌دارد. همچنین ابژه، خود در نقش همکار برای تداوم سلطه، در کنار سلطه‌گر ظاهر می‌شود و به عنوان عامل انسانی درونی، همراه با اهداف سلطه‌گر، اقدام می‌کند.

مردسالاری واژه‌ای قدیمی و در ادبیات نظری به معنای نظامی با حاکمیت مطلق مرد است. هر چند در معنای جدید، این حاکمیت، خود را در سلطه همه جانبه نشان می‌دهد. نظریه‌پردازان معتقدند مردسالاری یک فرهنگ است که خود را در تمام نهادها و سازمان‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بسط داده و به مفهوم سازی و ارزش‌گذاری می‌پردازد (لگیت، ۱۴۰۱). مردسالاری، مجموعه‌ای از عقاید و باورها با هدف موجه جلوه دادن روابط فرادستی _ فرودستی و ساختار یک طرفه قدرت است. ایدئولوژی مردسالاری به عنوان ایدئولوژی مسلط، با قواعد و الزامات خودساخته در تمام سطوح فردی و اجتماعی تجلی یافته و مطالبه‌گر مقبولیت عام است (آبوت و والاس، ۱۳۹۳). در این نظام نابرابر

اجتماعی با سلسله مراتب قدرت، مردان با تصاحب و کنترل امکانات و فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی، امکان برخورداری به زنان نمی‌دهند، از این نظر ساختار دوگانه در تقابل با هم و همچنین پایگاه اجتماعی عمودی ایجاد می‌شود، به طوری که زنان از هر گونه تحرک اجتماعی محروم می‌گردند. عملکرد مردان به عنوان شخصیت قدرت طلب، روابط سلطه را تولید و بازتولید میکند، آنها برای حفظ موقعیت خود، همچنان بر طبل نابرابری و تبعیض می‌کوبند. اندیشه پارکین در مفهوم حصر اجتماعی نیز، همین جا معنایی می‌شود. از این نظر زنان همیشه در رابطه سلطه، محصورند.

در این بستر پر تنش مملو از نابرابری و تبعیض در سطح خرد و کلان، زنان با کسب آگاهی و اعلام انزجار از وضع موجود، با هدف تغییر و اصلاح، کنشگران فعالی در این عرصه هستند و هدفمندانه کنش می‌کنند. تلفیق عاملیت و ساختار به معنای تأثیر و تأثر سطح خرد و کلان به بیان‌گیدن و هم‌کنشی آنها به تعبیر بلومر، گویای تلاش کنشگران برای تسهیل امور و حل مشکلات ساختاری است، هر چند در مطالعه حاضر، کنشگر و سوژه هر دو از داده‌ها کشف شد، کنشگرانی که بعضاً به دنبال رهایی از نابرابری‌ها و تبعیض‌ها هستند و اهداف فردی را مطمح نظر دارند. لیکن ظهور سوژه نشان از این دارد که ساختارها برای تغییر و تحول زیربنایی، مورد هجوم قرار می‌گیرند، لذا اهداف کلان سرلوحه اقدامات است.

آلن تورن معتقد است در دوران پسامدرن، دیگر سوژه را نخواهیم دید زیرا عدم انعطاف و همراهی ساختارها، زمینه تغییرات را فراهم نمی‌سازد و کنشگر خسته و ناامید، به گوشه‌ای می‌خزد. لیکن در ایران در حال توسعه، صرف نظر از صحت کاربرد این عبارت با توجه به شاخص‌های توسعه، سوژه در آغاز کار است، سوژه‌ای که ساختارها را به چالش کشیده، عملکرد نهادها و سازمان‌ها را مورد نقد، ارزیابی و سؤال قرار می‌دهد و مسئولیت آنها را گوشزد می‌کند.

هر چند به بیان هربرت بلومر، اقدامات رهایی‌بخش، همواره با بازخورد اعتراضی و بازدارنده طبقات فرادست مواجه می‌شود و به همین جهت مدام با تغییر روش‌های سلطه و به روز کردن آن در قالب حلقه‌های قدرت و ساختارهای متصلب، امکان دستیابی اقشار فرودست به فرصت‌ها و منابع را به حداقل رسانده و یا آنان را محروم می‌کنند، لیکن اهداف و راه‌های مشترک، کنش زنان را، مفهومی واحد بخشیده و قدرت آنان را افزایش می‌دهد. در ایران امروز اگر به واسطه شورندگی مقابله با تندروی‌ها و افراط‌ها، فضایی برای

تحصیل، اشتغال، مشارکت نسبی زنان در فعالیت‌ها و دستیابی به سطوح سازمانی فراهم شده، لیکن حلقه‌های جدید قدرت نیز خودنمایی می‌کنند. در چنین بستری، فردیت زنان در تجمیع با یکدیگر، اجتماع معناداری را می‌سازد، این هم‌افزایی تأثیر شگرفی بر تغییر و تحول ساختارها دارد، زیرا انرژی ایجاد شده به دلیل تحمل خشونت‌های فراگیر، به شکل کنش پیوسته در برابر حلقه‌های قدرت ظهور می‌یابد.

ایران امروز شاهد تنش پیوسته میان حلقه‌های قدرت و زنان است. زن وابسته هژمونیک به عنوان مطلوب نظام مردسالاری در دیالکتیک هدفمند بین نهادها، با برنامه‌ای منسجم، تولید و با فرهنگ سازی به مخاطب القاء می‌شود. با نگاه برساختی، نابرابری‌ها و تبعیض‌ها در درون جامعه، بازتولید و سایه‌شان همچنان بر سر زنان مستدام می‌گردد. گرایش زنان به فمینیسم، برآمده از شرایط نابرابر و تبعیض آلود فضای زیست فردی و اجتماعی است. اگر زنان بر اساس عدالت و امنیت، از حقوق برابر در تمام عرصه‌ها برخوردار باشند، فضای اعتراض و مقابله شکل نخواهد گرفت. نه اینکه در ارزش گذاری‌ها، آنچه را که زنان به دنبال آن هستند، بد و نامناسب ارزیابی کنیم، بلکه در این پژوهش به این حقیقت رسیدیم که شرایط زیست زنان در سطح کلان، بسیار ظالمانه است. لذا امید است زمینه‌های شناسایی شده در این طرح، حساسیت صاحب نظران را برانگیزد و جامعه را متوجه کارکرد بد و دژکارکردها نماید. باید بپذیریم که انسان با جایگاه فردی و اجتماعی از پیش تعیین شده متولد نمی‌شود، زنان نیز از این قاعده مستثنا نیستند، علاوه بر آن رشد فکری و افزایش آگاهی، اساساً این امکان را نمی‌دهد تا دیگران در نقش تعیین کننده ظاهر شوند. زنان از انفعال خارج شده و گوی و میدان را به دست گرفته، لذا اگرچه همواره نظام سلطه برقرار است و هدفمندانه تلاش می‌کند، لیکن زنان خود فردیت خود را می‌سازند، بروز می‌دهند، به جامعه مخاطب عرضه می‌کنند و مخالفین و موانع را به جالش می‌کشند. گرایش به رهایی از فضای ظلم و ستم با گفتمان مقاومت و اعتراض در تعارض با گفتمان هژمونی حاکم، با ظهور سوژه تحول خواه، همچنان پیش می‌رود.

در پایان اشاره می‌شود که زمینه‌کاوی گرایش زنان به فمینیسم، انحراف در تحلیل‌های مرسوم و مسلط را برملا کرده و شائبه موضع‌گیری نسبت به دین و خانواده و تأسی زنان به هدایت‌گران بیرونی را بی‌اساس می‌داند. همچنین لزوم تغییر در وضع موجود و اصلاح آن فارغ از بحث ایدئولوژیک و انگاره تقابل با آن را نشان می‌دهد. گفتمان سرسخت و متصلب جامعه در باره زنان، به باورهای برابرگرایانه، سوق می‌یابد و با تابوشکنی از طرح موضوع

زنان، فضای باز و بی دلهره گفتگو فراهم می‌شود. همچنین اصلاح و تلطیف نگاه منفی، تندروانه و منزوی کننده زنان به نگاه واقع بینانه و معتدل نیز از پتانسیل های این طرح است.

کتاب‌نامه

- آبوت، پاملا، کلر والاس، ۱۳۹۳، جامعه شناسی زنان، مترجم: منیژه نجم عراقی، تهران، نی،
- ابوالحسن تنهایی، حسین، ۱۳۸۸، هربرت بلومر و کنش متقابل گرایي نمادی، تهران، بهمن برنا،
- ابوالحسن تنهایی، حسین، ۱۳۹۱، بازشناسی تحلیلی نظریه‌های مدرن جامعه شناسی در مدرنیته در گذار، تهران، بهمن برنا،
- ابوالحسن تنهایی، حسین، ۱۳۹۴، بازشناسی تحلیلی نظریه‌های مدرن جامعه شناسی: دوران مدرنیته اخیر، تهران، بهمن برنا،
- ابوالحسن تنهایی، حسین، ۱۴۰۱، دستگاه نظری آنسلم استراوس، تهران، بزنگاه،
- استراس، آنسلم، جولیت کوربین، ۱۳۹۳، اصول روش تحقیق کیفی: نظریه مبنایی _ رویه‌ها و شیوه‌ها، مترجم: بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی،
- اعزازي، شهلا، ۱۳۸۳، ساختار جامعه و خشونت علیه زنان، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، شماره ۱۴، صفحات ۸۴ _ ۴۷،
- ایمان، محمدتقی، ۱۳۹۱، روش شناسی تحقیقات کیفی، تهران، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه،
- ایمان، محمدتقی، مهرانگیز ستوده، حلیمه عنایت، ماهرخ رجبی، ۱۳۹۹، تولید و بازتولید سلطه نمادین علیه زنان در ده‌دهشت، مجله مطالعات اجتماعی روان شناختی زنان، سال ۱۸، شماره ۱، صفحات ۶۴ _ ۷،
- برکویتز، لئونارد، ۱۳۷۲، روان‌شناسی اجتماعی، مترجمین: محمدحسین فرجاد، عباس محمدی اصل، تهران، اساطیر،
- تاپا، کلود، ۱۳۹۶، درآمدی بر روان‌شناسی اجتماعی، مترجم: مرتضی کتبی، تهران، نی،
- تانگ، رزمی، ۱۳۹۶، نقد و نظر: درآمدی جامع بر نظریه‌های فمینیستی، مترجم: منیژه نجم عراقی، تهران، نی،
- تریسی، سارا، جی، ۱۳۹۴، روش‌های تحقیق کیفی، مترجمین: حسین خنیفر و طاهره منیری شریف، تهران، مؤسسه کتاب مهربان نشر،
- تورن، آلن، ۱۳۹۶، پارادایم جدید، مترجمین: سلمان صادقی زاده، احمد نقیب زاده، تهران، علمی و فرهنگی،
- تورن، آلن، ۱۴۰۰، بازگشت کنشگر: نظریه اجتماعی در جامعه پسا صنعتی، مترجم: سلمان صادقی زاده، تهران، ثالث،

زمینه‌های اجتماعی _ فرهنگی گرایش به ... (محبوبه سادات هدی و دیگران) ۳۵۷

- ذکایی، محمد سعید، ۱۳۹۹، هنر انجام پژوهش کیفی: از مسئله یابی تا نگارش، تهران، آگاه،
- راوندی، مرتضی، ۱۳۵۷، تاریخ اجتماعی ایران، جلد سوم، تهران، امیرکبیر،
- ریتزر، جرج، ۱۳۸۱، نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، مترجم: محسن ثلاثی، تهران، علمی،
- روباتام، شیلا، ۱۳۹۸، زنان در تکاپو، فمینیسم و کنش اجتماعی، مترجم: حشمت الله صباغی، تهران، شیرازه،
- سارسه، میشل ریو، ۱۳۹۰، تاریخ فمینیسم، مترجم: عبدالوهاب احمدی، تهران، روشنگران و مطالعات زنان،
- سالدنا، جانی، ۱۳۹۹، راهنمای کدگذاری برای پژوهشگران کیفی، مترجم: عبدالله گیویان، تهران، علمی و فرهنگی،
- صادقی فسائی، سهیلا، ۱۳۸۹، خشونت خانگی و استراتژی‌های زنان در مواجهه با آن، مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱۴۲- ۱۰۷،
- صادقتی فرد، مجتبی، طاهره میرساردو، روجا آپجیان لنگرودی، ۱۳۹۱، بررسی گرایش‌های فمینیستی و رابطه آن با انگیزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، فصلنامه جامعه شناسی مطالعات جوان، سال سوم، شماره ششم، صفحات ۹۰- ۷۱،
- فراستخواه، مقصود، ۱۳۹۵، روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه برپایه، تهران، آگاه،
- فرهمند، مهناز، مریم بهارلوئی، ۱۴۰۱، استراتژی‌های مقاومت و بازاندیشی: تجربه زنان در فرآیند نابرابری جنسیتی درون خانواده، فصلنامه علمی پژوهشی توسعه اجتماعی، دوره ۱۶، شماره ۳، صفحات ۲۷- ۶۲،
- کدیور، پریسا، ۱۳۹۷، پرده نشینان عهد ناصری، تهران، گل آذین،
- گروسی، سعیده، ۱۳۹۶، مقدمه‌ای بر نظریه‌های روان شناسی اجتماعی با رویکرد جامعه شناختی، تهران، جامعه شناسان،
- گیدنز، آنتونی، ۱۳۷۴، جامعه شناسی، مترجم: منوچهر صبوری، تهران، نی،
- لگیت، مارلین، ۱۴۰۱، زنان در روزگارشان: تاریخ فمینیسم در غرب، مترجم: نیلوفر مهدیان، تهران، نی،
- میل، جان استوارت، ۱۴۰۰، فرودستی زنان، مترجم: ن. نوری زاده، تهران، قصیده سرا،
- محمدپور، احمد، ۱۳۸۹، فرا روش، تهران، جامعه شناسان،
- مشیرزاده، حمیرا، ۱۴۰۰، از جنبش تا نظریه اجتماعی: تاریخ دو قرن فمینیسم، تهران، شیرازه،
- مرنیسی، فاطمه، ۱۳۸۰، زنان پرده نشین و نخبگان جوشن پوش، مترجم: ملیحه مغازه‌ای، تهران، نی،
- میشل، آندره، جنبش زنان " فمینیسم"، مترجم: هما زنجانی زاده، ۱۳۸۳، مشهد، نیکا،

۳۵۸ جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال ۱۶، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴

مرتضوی، سید خدایار، شهیندخت پاکزاد، ۱۳۹۶، تبیین نگرش زنان نسبت به اقتدارگرایی مردانه با استفاده از مدل پیر بردیو، پژوهشنامه‌ی زنان پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره ۳، صفحات ۱۴۶ _ ۱۱۷،
منصورفر، کریم، ۱۳۷۴، روش‌های آماری، تهران، دانشگاه تهران،
وزیری، س، ۱۳۹۱، آشنایی با تاریخ مدارس دخترانه در ایران ۱۲۸۰ تا ۱۳۱۷، تهران، مجتمع فرهنگی - آموزشی کوشش،
هاردینگ، ساندرا، ۱۳۹۴، فمینیسم و روش شناسی، عسل اخوان، سارا امیریان، لاله پاشا، امین حصوری، صنوبر لیجاک، طاها زینالی، تهران، پراکسیس،

- Ajzen, I, M, Fishbein, (1977), Attitude - behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. Psychological bulletin, psycnet. apa. org,
- Allport, G. W. (1968), The Historical Background of Modern Social Psychology, Gardner Lindzey, Elliot Aronson,
- Aronson, P, (2003) Feminists Or "Postfeminists, - Gender & Society, journals, sagepub. com,
- Balvin, Nikola, (2017), What is gender socialization and why does it matter? Nikola Balvin is a Knowledge Management Specialist at the Office of Research, United Nations Children's Fund (UNICEF) Press.
- Blumer, H. (1969), Symbolic Interactionism: Perspective and Method, New Jersey: Prentice Hall, Inc,
- Evans, Alice (2013), Women can do what men can do: the causes and consequences of growing flexibility in gender divisions of labour in Kitwe, Zambia, London School of Economics and Political Science (University of London),
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975), Belief, Attitude, Intentikn and Behavior: An introduction to Theory and Research. Out of print, link for access,
- Gramsci, Antonio. Stanford Encyclopedia of philosophy, *First published Fri Jan 13, 2023*
- Parisi, laura, (2010), Feminist Perspectives on Human Rights, International Studies Association and Oxford University Press, Published in print: 01 March 2010, Published online: 30 November 2017, (Printed in the book: HUMAN RIGHTS, MICHAEL GOODHART, 2022, pp 71_91)
- S Rawat, Preeti, (2014), Patriarchal Beliefs, Women's Empowerment, and General Well-being, VIKALPA 39, NO 2, pp 43_55,